

När svarta pengar tvättas vita

– En studie av bankers incitamentsstruktur för hantering av penningtvätt

Converting Black Money to White

– *A Study of Banks' Incentive Structure for Money Laundering Management*

Linnéa Hellgren

Tilda Malmström

Handledare: Göran Hägg

Titel

När svarta pengar tvättas vita
-En studie av bankers incitamentsstruktur för hantering av penningtvätt

English title

Converting Black Money to White
-A Study of Banks' Incentive Structure for Money Laundering Management

Författare

Linnéa Hellgren
hellgrenlinnea@gmail.com
Tilda Malmström
tilda.malmstrom@gmail.com

Handledare

Göran Hägg

Publikation

Masteruppsats i Nationalekonomi
Masterprogrammet i Nationalekonomi
Avancerad nivå, 30 högskolepoäng
Vårterminen 2020
LIU-IEI-FIL-A--20/03403—SE

Linköpings universitet
Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling (IEI)
www.liu.se

Förord

Vi vill först och främst rikta ett stort tack till vår handledare Göran Hägg som kommit med idéer och inspiration till vår uppsats samt varit ett stort stöd under terminens gång. Vi vill även tacka våra respondenter som tagit sig tid att bidra till den empiriinsamling som ligger till grund för vår uppsats. Slutligen vill vi tacka våra opponenter och andra medstudenter för givande synpunkter som bidragit till utformandet av uppsatsen.

Linköping, 2020-05-27

Linnéa Hellgren & Tilda Malmström

Sammanfattning

Penningtvätt är en internationell problematik som kan komma att skada hela det finansiella systemet och ge betydande globala ekonomiska och sociala konsekvenser över hela världen. För att på rätt sätt kunna hantera problemet och utfärda åtgärder är viktigt att förstå de bakomliggande ekonomiska drivkrafter, strukturer och beteendemönster som möjliggör att institut såsom banker utnyttjas för penningtvätt. Syftet med denna uppsats är att utreda bankers incitamentsstruktur för, och således agerande vid, hantering av penningtvätt. Uppsatsen är en fallstudie över SEB:s och Swedbanks roll och agerande i den svenska "Baltikum-härvan".

Vi använder oss av en tredelad strategi där vi först skapar fyra teoretiskt förankrade modeller som möjliga ekonomiska förklaringar till de två bankernas roll och agerande. Modellerna identifierar möjliga ekonomiska förklaringsfaktorer och utvecklas mot bakgrund av tidigare forskning. Modellerna utgår från spelteori i kombination med institutionell teori. Modellerna vi tagit fram är *förtroendemodellen* baserad på svensk förtroendekultur, *expansionsmodellen* vilken tar avstamp i bankernas expansion till den baltiska marknaden, *teknologimodellen* som behandlar ökade möjligheter vid teknologisk utveckling och slutligen *mörkningsmodellen* vilken är byggd på vinstmaximerande incitamentsstrukturer. Därefter applicerar vi dessa fyra modeller på problemet genom att samla in empiriska data i form av semistrukturerade intervjuer med experter inom penningtvättsområdet. Utifrån resultatet från intervjuerna analyserar vi slutligen bankernas agerande genom att validera hur väl våra fyra förklaringsmodeller kan begripliggöra SEB:s och Swedbanks roll och agerande i den svenska penningtvättshärvan.

I uppsatsen kommer vi fram till att de fyra förklaringsmodellerna tillsammans belyser och begripliggör stora delar av den penningtvättsproblematik som SEB och Swedbank stått inför. Förtroende, teknologisk utveckling, expansion och mörkning är viktiga komponenter i den process som lett fram till den studerade penningtvättshärvan i Baltikum. Ingen modell kan dock ensamt förklara skeendet, men skapar tillsammans en mer nyanserad bild. Samlat begripliggör modellerna varför banker, såsom SEB och Swedbank, brustit vad gäller kontroll, kvalité och konflikthantering. Utmärkande blir bilden av att en inneboende kultur av tillit i kombination med begränsad rationalitet utgör ekonomiska förklaringar till varför banker generellt sett är dåliga på att bedöma kvalitén på sitt arbete med penningtvätt och att bankerna inte kunnat hantera de kostnader för kundkännedom som den baltiska expansionen gett upphov till. Här är särskilt intressant att notera att bristande rutiner för kundkännedom lämnar ökade möjligheter för penningtvättande aktörer att etablera sig i banksystemen, samtidigt som en teknologisk utveckling skapar ytterligare metoder för kunder att utnyttja dessa möjligheter på. Särskilt intressant är även mörkningsaspekten, eftersom bristande kontrollrutiner kan vara resultatet av att vinstmaximerande ansatser blivit starka incitament för bankerna att negligera misstankar om penningtvätt. Därtill finns även andra aspekter som inte fångas upp av förklaringsmodellerna, där en utpräglad okunskap om penningtvättsproblematiken står som särskilt intressant och anmärkningsvärd.

En viktig funktion med förklaringsmodellerna är att de skapar ett teoretiskt ramverk som underlättar vid samtal om och förståelse för vad som skett i Baltikum-härvan. Förklaringsmodellerna fungerar som en startpunkt för att kartlägga, analysera och förstå penningtvättsproblematiken och för att sätta problematiken i ett välgrundat sammanhang.

Abstract

Money laundering is an international complex of problems that may come to harm the entire financial system and bring significant global economic and social consequences over the world. In order to properly handle the problem and issue measures it is of great importance to understand the underlying economic incentives, structures and behavioral patterns that enable institutions, such as banks, to be used for money laundering. The aim of this thesis is to investigate banks' incentive structures for, and thus actions in, money laundering management. The thesis is a case study of SEB's and Swedbank's roles and actions in the "Baltic money laundering scandal".

We use a three-step approach where we first create four theoretically based models as possible economic explanations to the roles and actions of the two Swedish banks. These models identify possible economic explanatory factors and are developed in the light of previous research. The models are based on game theory in combination with institutional theory. Our developed models are *the confidence model*, built on Swedish culture of confidence, *the expansion model*, based on the two banks' expansion to the Baltic market, *the technology model*, dealing with increased opportunities due to technological development and lastly *the model of concealment*, which is based on profit maximizing incentive structures. Thereafter, we apply the four models on the problem by collecting empirical data in the form of semi-structured interviews with money laundering experts. Based on the results of the interviews, we analyze the actions of the two banks' by validating how well our four models can explain SEB's and Swedbank's roles and actions in the Baltic money laundering scandal.

In this thesis, we conclude that the four explanatory models together illustrate and creates understanding for large parts of the money laundering problem that SEB and Swedbank have been facing. Confidence, technological development, expansion and concealment are important components of the process that led to the money laundering scandal that we have studied. However, none of the models can alone explain the process, but can together create a more nuanced picture. Overall, the models explain why banks, such as SEB and Swedbank, have failed in control, quality and conflict management. A characteristic feature is the image that an inherent culture of trust combined with bounded rationality provides economic explanations as to why banks are generally inadequate when assessing the quality of their money laundering work, and that the banks have not been able to handle the costs of customer knowledge that the Baltic expansion has given rise to. Particularly, it is interesting to note that a lack of customer knowledge routines leaves greater opportunities for money laundering parties to establish themselves in the banking systems, while technological development at the same time creates additional methods for customers to exploit these opportunities. Particularly interesting is also the concealment aspect, as a lack of control routines can be the result of profit-maximizing approaches becoming strong incentives for banks to neglect money laundering suspicions. Additionally, there are other aspects that are not captured by the explanatory models, where a pronounced lack of knowledge of money laundering is a particularly interesting and noteworthy aspect.

An important function of the explanatory models is that they create a theoretical framework that facilitates the discussion and understanding of what has happened in the Baltic region. The explanatory models serve as a starting point for charting, analyzing and understanding the money laundering problem and for putting the problem in a well-founded context.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Abstract	3
1. Inledning	6
1.1 Syfte	8
1.2 Genomförande	8
1.3 Forskningsfrågor	9
2. Penningtvätt - problem & historia	10
2.1 Ansvarsfördelning	11
2.2 Know your customer (KYC)	12
2.3 Fallen SEB och Swedbank	13
2.3.1 Swedbank	14
3. En bank ur ett transaktionskostnadsperspektiv	16
4. De förklarande modellerna	18
4.1 Förtroendemodellen	19
4.2 Expansionsmodellen	20
4.3 Teknologimodellen	22
4.4 Mörkningsmodellen	23
5. Metod	26
5.1 Genomförande	26
5.2 Förberedelser	28
5.3 Metodkritik	29
5.4 Källkritik	30
5.5 Etik	30
6. Resultat av intervjuer	32
6.1 Allmänt om penningtvättsproblematiken	33
6.2 Fallet SEB och Swedbank	34
6.3 Förtroendemodellen	36
6.4 Expansionsmodellen	38
6.5 Teknologimodellen	40
6.6 Mörkningsmodellen	41
6.7 Hur gå vidare?	43
7. Diskussion	44
7.1 Validering av modellerna	45
7.1.1 Ur ett transaktionskostnadsperspektiv	45
7.1.2 Med hänsyn till opportunistiskt beteende	47
7.1.3 Övriga aspekter	49
7.2 Sammanfattande validering	51
8. Slutsatser	53
8.1 Förslag på vidare studier	54
Referenser	55
Appendix	57

1. Inledning

Penningtvätt är en problematik vilken under senaste decenniet mött växande uppmärksamhet från samhället, politiken och kanske framförallt den mediala världen. Penningtvätten är enligt Finansinspektionens (2020a) definition en brottslig aktivitet där pengar med illegalt ursprung förs in i det finansiella systemet och görs tillgängliga för konsumtion och placeringar. Enligt utlåtande från dem är problematiken så omfattande att den, i Sverige, kan leda till bristande förtroende för såväl den verksamhet i vilken pengar tvättats som för hela den svenska finansmarknaden. I förlängningen kan sådant skeende även bidra till att försämra Sveriges anseende.

Penningtvättsproblematiken sträcker sig även internationellt och medför, enligt Vaithilingam och Nair (2007), betydande ekonomiska och sociala konsekvenser över hela världen. De menar vidare att penningtvättsbrotten försvagar de finansiella systemen, vilka är de viktigaste stöttepelarna för globala finansiella transaktioner, och kommer i sin tur att äventyra hela nationers socioekonomiska utveckling. Drezner (2005) menar dessutom att penningtvätt hämmar utveckling av kapitalmarknader, fördröjer den ekonomiska tillväxten och försvagar rättsstatsprincipen. Även Finansdepartementet (2019) menar, likt Drezner (2005), Finansinspektionen (2020a) och Vaithilingam och Nair (2007), att penningtvättsbrott är ett allvarligt hot mot såväl det finansiella systemet som institutionerna i det och att den reala ekonomin och den allmänna säkerheten som följd kan komma att hotas. Mot denna bakgrund har stora insatser satts in för att motverka denna typ av brottslighet (Finansdepartementet, 2019).

I Sverige finns lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism, vilken bland annat syftar till att förhindra att finansiell verksamhet och annan näringsverksamhet utnyttjas för penningtvätt. Enligt lagen måste verksamheter, såsom till exempel banker, göra allmänna riskbedömningar över hur de via kunder och produkter kan utnyttjas för sådan kriminell verksamhet. Vidare är bankerna skyldiga att ha tillräcklig kännedom om sina kunder för att kunna övervaka och bedöma deras affärsförbindelser och transaktioner i syfte att kunna säkerställa att inga kopplingar till penningtvätt finns. Vid eventuell misstanke om brottsliga handlingar är verksamhetsutövarna skyldiga att, utan dröjsmål, rapportera till Polismyndigheten (Lag om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism (SFS 2017:630)).

Trots lagens föreskrifter verkar Sverige inte ha lyckats undgå denna typ av brottslighet. De svenska storbankerna SEB och Swedbank har under senaste året varit föremål för omfattande utredningar kring penningtvättsbrott, där Uppdrag granskning och TT¹ haft en särskilt framträdande roll vad avser rapportering av misstänkta penningtvättskopplingar. Anklagelserna rör kunder kopplade till Baltikum, som ska ha utnyttjat SEB och Swedbank genom att låta miljonbelopp av illegala tillgångar flöda genom konton i de två bankerna.

¹ Uppdrag granskning har under 2019 och 2020, tillsammans med TT, presenterat omfattande granskningar vad gäller misstänkt penningtvätt i SEB och Swedbank, i vilka de fått ta del av ett stort datamaterial som de tagit in experter för att granska. Granskningarna har presenterats i två program på SVT och SVT Play vilka heter "SEB och penningtvätten" och "Swedbank och penningtvätten".

Med antagandet om att de anklagelser som riktats mot SEB och Swedbank är sanningsenliga kan det konstateras att penningtvättslagen inte haft sin avsedda effekt. Lagen avser förhindra att olika aktörer såsom banker inte kan utnyttjas för penningtvätt, varför hårda krav ställs på ett fungerande kontrollarbete av aktörerna själva. Med hänsyn till de anklagelser som riktats mot bankerna kan det diskuteras huruvida detta kontrollarbete har fallerat, något som ger upphov till den väsentliga frågan kring hur detta haveri har kunnat ske. Mot denna bakgrund har vi valt att närmare studera de incitamentsstrukturer som ligger bakom agerandet i fallen SEB och Swedbank.

Det kan finnas flera förklaringar till hur och varför denna penningtvättshärva kunnat uppstå, där vi tänker oss att två övergripande alternativ existerar. Antingen har bankerna inte haft tillräckliga kontroller av sina kunder eller så har de inte rapporterat till Polismyndigheten trots att misstankar funnits. I arbetet med att förebygga penningtvätt krävs förmågan att förstå vilka åtgärder som kan tas till för att lyckosamt motarbeta dess uppkomst. Det är därmed av stor vikt att förstå de incitamentsstrukturer som ligger till grund för att en situation som den svenska penningtvättshärvan kunnat urarta som den gjort.

En grundläggande utgångspunkt i förståelsen för penningtvättsproblematiken, och i förlängningen även den specifika problematik som drabbat SEB och Swedbank, är resonemang kring den marknad på vilken bankerna verkar. En förutsättning för att en bankverksamhet ska fungera är att det finns ett förtroende mellan bank och kund, där kunden litar på bankens expertis och banken litar på kundens kreditvärdighet. Med detta följer att bankinstituten verkar på en marknad präglad av en förtroendekultur, där aktörerna på marknaden till viss mån måste lita på den andres uppgifter trots ofullständig information (Woodward, 1988). Bankerna har ständigt arbetat med att förbättra sin förmåga att bedöma kreditrisker och har på så sätt med tiden kunnat sänka sina informationskostnader vad gäller kundkännedom. Därutöver har dessa kostnader kunnat minska ytterligare som en följd av teknologisk utveckling, vilket därmed möjliggjort för bankerna att agera på en större marknad och expandera sina verksamheter. Arbetet med och kontrollerna kring att bedöma kreditrisker har med tiden minskat, eftersom detta nu kan utföras mer effektivt, men kostnader för information vad gäller nya typer av arbetsområden har däremot uppstått. Detta innefattar till exempel kostnader för att bedöma penningtvättsrisker, något som banker i dagens läge inte har så mycket erfarenheter av. Därutöver kan det tänkas att den teknologiska utvecklingen bidragit med ytterligare kostnader för bankerna, då denna ständigt ger upphov till nya metoder att tvätta pengar på.

Mot bakgrund av ovanstående resonemang kan det tänkas att penningtvättshärvan i SEB och Swedbank skulle kunna vila på någon av de faktorer som lett till banksektorns utveckling. Vi har således, utifrån de två övergripande alternativ som vi presenterat ovan, identifierat fyra, mer specifika, möjliga förklaringar till varför denna härva har kunnat ske. Med detta menar vi att fenomen som förtroendekultur, expansion av bankverksamhet och teknologisk utveckling eventuellt kan förklara den penningtvättshärva som uppstått i de två bankerna. Dessa tre förklaringar behandlar det första av de två övergripande alternativen, där bankerna inte haft tillräckliga kontroller av sina kunder. En fjärde förklaring menar vi kan vara att bankerna upplevt ett egenintresse i att undvika kontroller av kunder i Baltikum. Detta eftersom det helt enkelt kan ha ansetts lönsamt för bankerna själva att låta dessa kunder vara kvar i banken istället för att kontrollera dem. Denna förklaring behandlar således det andra övergripande alternativet, där bankerna mörkat eventuella misstankar om penningtvätt.

För att begripliggöra de samhällliga förhållanden som möjliggjort dessa händelser, och med det utveckla våra valda förklaringsmodeller, går det att studera problemet utifrån ekonomisk teori, där institutionell teori kan vara särskilt framgångsrikt. En framträdande ekonom inom detta område är Douglass C. North, som menar att institutioner är de begränsningar som människor ålägger mänsklig interaktion (North, 1995). Han menar vidare att dessa begränsningar, tillsammans med ekonomiska standardbegränsningar, definierar de möjligheter som finns inom en ekonomi. En sådan begränsning är transaktionskostnader, vilka enligt North (1990) är kostnaden att vid utbyten mäta värdefulla attribut, skydda rättigheter samt kontrollera och verkställa avtal. Dessa transaktionskostnader är enligt Williamson (1998) ständigt förenade med nya problem och utmaningar, vilka således fortsätter utvecklas och tycks vara nästintill oändliga.

Därutöver kan, enligt North (1990), spelteori användas som en metod för att belysa samarbetsproblem och utforska specifika strategier som förändrar vinsten för spelare. Han menar dock att det existerar ett stort gap mellan spelteorins relativt enkla och exakta värld och det komplexa, mer oprecisa sätt människor faktiskt strukturerar mänsklig interaktion på. North (1990) belyser också hur spelteoretiska modeller, likt neoklassiska, antar att individer agerar för att maximera välbefinnande, trots att mänskligt beteende visat sig vara mer komplicerat än vad som kan omfattas av detta enkla beteendemässiga antagande. Slutligen understryker Hodgson (2006) att institutioner både begränsar och öppnar upp olika beteenden; förekomsten av institutioner gör att det finns begränsningar för beteenden medan dessa begränsningar kan leda till att individer behöver ta val och handlingar som kanske inte hade uppkommit utan reglerna.

Sambandet mellan institutionella ramverk och penningtvätt har studerats av en mängd olika forskare (se till exempel Bolton och Hand, 2002; Gai och Xu, 2009; Naheem, 2020), där fokus mestadels legat på vilka organisationer och mekanismer som ansvarar för hantering av penningtvätt. För att på rätt sätt kunna hantera problemet och utfärda åtgärder är det av vikt att förstå de bakomliggande strukturer och beteendemönster som förorsakar förekomsten av penningtvätt. Till vår vetskap har den tidigare forskningen inte fokuserat särskilt på kopplingen mellan incitamentsstrukturer i samhället och hantering av penningtvätt, varför vi bedömer det viktigt att försöka fylla i denna kunskapslucka. Med hänsyn till den aktuella härvan kopplad till de två svenska storbankerna anser vi det av intresse att utreda händelserna i SEB och Swedbank med avseende på deras agerande och den svenska samhällsstrukturen.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utreda bankers incitamentsstruktur för, och således agerande vid, hantering av penningtvätt.

1.2 Genomförande

Uppsatsen är en fallstudie över SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan. Vi använder oss av en tredelad strategi där vi (i) utifrån ekonomisk teori *skapar* fyra förklaringsmodeller, (ii) *applicerar* dessa på problemet genom semistrukturerade intervjuer samt (iii) *utvärderar* hur väl våra fyra förklaringsmodeller kan begripliggöra storbankernas inblandning i den svenska penningtvättshärvan.

De fyra modellerna grundar sig i identifiering av möjliga förklaringsfaktorer till den svenska Baltikum-härvan och utvecklas mot bakgrund av tidigare forskning samt ett teoretiskt ramverk kring institutioner, transaktionskostnader och spelteoretiska modeller. Därefter applicerar vi våra modeller på problemet genom att samla in empiriska data i form av semistrukturerade intervjuer. Dessa intervjuer använder vi för att validera våra redan utvecklade modeller. Valet av respondenter har baserats på experter och sakkunniga inom penningtvättsområdet, från olika institutioner i samhället, som tillsammans kan ge en så bred och objektiv bild som möjligt av problematiken.

1.3 Forskningsfrågor

För att besvara uppsatsens syfte fokuserar vi på fyra potentiella förklaringar till SEB:s och Swedbanks agerande i Baltikum-härvan. Vidare använder vi dessa frågeställningar som utgångspunkt när vi konstruerar våra förklaringsmodeller. Varje enskild fråga svarar mot en av våra fyra modeller.

1. Till vilken mån skulle den svenska förtroendekulturen ha kunnat påverka bankernas roll och agerande?
2. Till vilken mån skulle expansionen av bankernas verksamheter ha kunnat påverka bankernas roll och agerande?
3. Till vilken mån skulle utvecklingen av teknologi ha kunnat påverka bankernas roll och agerande?
4. Till vilken mån skulle motiv till att mörka misstanke om penningtvätt ha kunnat påverka bankernas roll och agerande?

2. Penningtvätt - problem & historia

I vår studie definierar vi begreppet penningtvätt i enlighet med vad Finansinspektionen (2020a) beskriver som en brottslig aktivitet där kriminella utnyttjar banker och andra företag för att göra illegala vinster tillgängliga för konsumtion och placeringar. Enligt Schneider och Windischbauer (2008) är penningtvätten en process bestående av de tre huvudsakliga stegen placering, skiktning och integrering. Det initiala steget, vilket också kan klassas som det mest riskfyllda, innebär att de illegala tillgångarna *placeras* i ett legalt finansiellt system, till exempel genom insättningar på ett konto. Att placeringen innebär stora risker menar Schneider och Windischbauer (2008) beror på att det vid detta skede förekommer flest frågor och kontroller av tillgångarnas natur. Steg två är den så kallade *skiktningen* av egendomen, där penningtvättarna försöker dölja pengarnas ursprung genom serier av transaktioner, såsom överföringar, köp, försäljningar och växlingar mellan olika konton, banker och länder. I det tredje och sista steget *integreras* tillgångarna i det finansiella systemet. Pengarnas ursprung har då lyckosamt dolts och de kan således användas för lagliga ändamål.

För att förhindra att finansiell verksamhet utnyttjas för penningtvätt och försvåra för kriminella att utnyttja det finansiella systemet för sådan aktivitet finns ett särskilt penningtvättsregelverk. Detta regelverk innebär, enligt Finansinspektionen (2020a), att en bank måste hantera risker relaterade till penningtvätt och finansiering av terrorism på ett ändamålsenligt sätt. Vid tillfälle att banken brister i sina rutiner menar Finansinspektionen att det, förutom att öppna möjlighet för kriminella att tvätta pengar, kan leda till bristande förtroende för den enskilda banken och i förlängningen för hela den svenska finansmarknaden. Detta gäller både för svenska konsumenter och bland aktörer i andra länder som gör affärer med eller via svenska finansiella institut. Som följd kan Sveriges anseende således komma att försämrats.

I Sverige har en rapporteringsskyldighet beträffande ekonomisk verksamhet funnits sedan 1994 års lag om åtgärder mot penningtvätt. Den initiala versionen av lagen innebar att deltagande i transaktioner med illegalt förtjänade tillgångar klassades som en brottslig handling och att banker, försäkringsbolag samt andra värdepappers- och kreditföretag blev skyldiga att rapportera eventuell kontakt med tillgångar härstammande från kriminell verksamhet. Med detta kom lagen att upphäva den konfidentialitet som tidigare funnits i lagstiftningen om banksekretess (Engdahl och Larsson, 2016). Dessutom medförde lagen krav på utvidgade polisfunktioner i och med att företagen numera skulle granska sina kunder för att säkerställa att deras pengar var vita, en skyldighet som innebar att kundens identitet var tvungen att fastställas och frågor om dennes bakgrund och transaktionens syfte var tvungen att lyftas. Engdahl och Larsson (2016) belyser även hur lagen sedan detta initiala skede kompletterats och utvidgats under flera decennier, där ansvaret successivt kommit att omfatta även andra företag, såsom valutaväxlingsföretag och företag som hanterar betalningsöverföringar. Dessutom har ansvaret intensifierats sedan 2009 med specifikationen att bankerna måste skicka in anmälningar utan dröjsmål och på eget initiativ. Engdahl och Larsson (2016) menar vidare att processen resulterat i en situation där skyldigheten att rapportera misstänkt penningtvätt nu genomsyrar nästan alla relationer mellan kund och anställd i såväl finansområdet som i kontantbaserade företag.

Den svenska penningtvättslagen har inte varit utan kontroverser och Engdahl och Larsson (2016) lyfter särskilt tre omdebatterade frågor. Den första frågan behandlar lagens vaghet vad gäller vad som ska rapporteras och de åtföljande riskerna för över- och underrapportering. De menar att företag som berörts av lagen uttryckt bekymmer kring hur alltför stort ansvar läggs på att kvalificerade juridiska bedömningar görs av enskilda tjänstemän i banker och företag. Mot bakgrund av denna kritik ska lagen under 2009 ha kompletterats med ett krav på att misstänkta transaktioner först ska analyseras innan någon rapportering sker, detta i syfte att förhindra fullständig rapportering av transaktioner som bara vid första anblick verkar misstänkta. Utöver vaghet lyfter Engdahl och Larsson (2016) frågan kring hur det utvidgade ansvaret ansetts skada relationen mellan bankerna och deras kunder. Med detta menas till exempel att bankernas skyldigheter förändrat bankens natur från värdiga institutioner med försiktighet och diskretion, vilka upprätthåller kundens förtroende, till institutioner som spelar en aktivistisk roll i kampen mot brott och dessutom hyser större lojalitet till regeringen än deras kunder. Den tredje frågan berör det obehag professionella kan uppleva vid granskning av deras kunder. Kunderna kan mot bakgrund av kontrollerna komma att tro att de professionella misstänker dem och skapa problem, och kritiker menar att risken finns att de bankanställda förlorar kunder eller bemöts med trakasserier.

2.1 Ansvarsfördelning

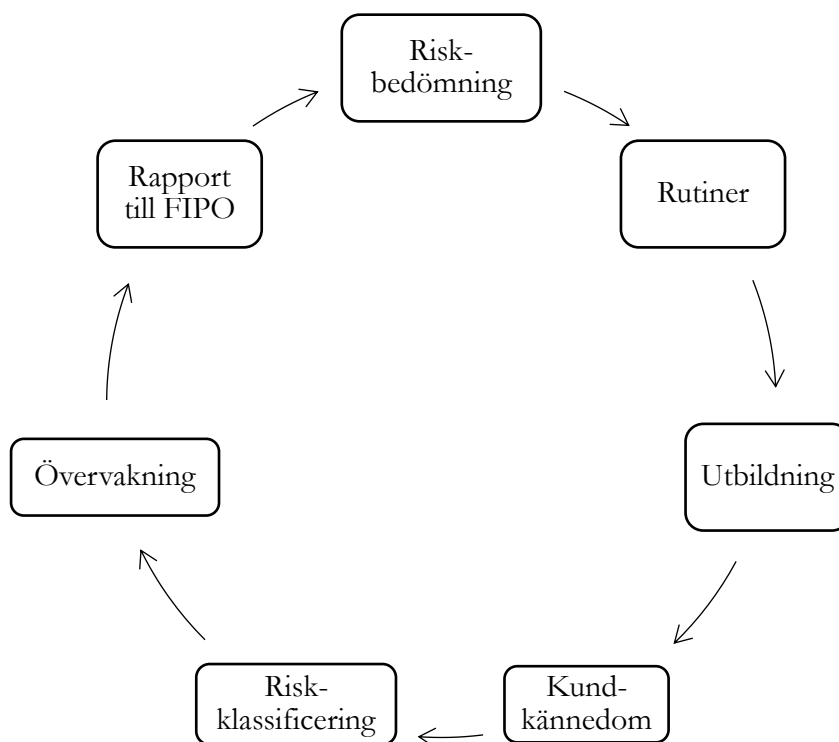
Finansinspektionen (2019b) framhåller att banker, enligt penningtvättslagen, ska ha riskbaserade rutiner för att förhindra att deras verksamheter utnyttjas för penningtvätt och finansiering av terrorism. Således krävs att en bank ska bedöma, begränsa och övervaka sina risker samt också aktivt arbeta med att identifiera och rapportera misstänkt aktivitet. Enligt Finansinspektionen (2020a) är det särskilt viktigt att utforma åtgärder mot penningtvätt som är ändamålsenliga om någon del av banken är utsatt för förhöjd risk för penningtvätt.

Därtill understryker Finansinspektionen (2019b) att svenska moderbanker har ett ansvar vad gäller att hantera risker och utöva intern kontroll på koncernnivå. En moderbank måste således ha kontroll över sina dotterbanker vad gäller åtgärder mot penningtvätt (Finansinspektionen, 2020a). Vidare ansvarar moderbanken för riskhanteringen på gruppnivå, inklusive styrning och kontroll, samt för att se till att banken och koncernen är organiserad på sådant sätt som krävs för att den löpande ska kunna styra och ha kontroll över de risker som bankkoncernen är, eller kan bli, exponerad för genom ägandet av dotterbankerna.

Genom sin roll som aktieägare har en moderbank, enligt Finansinspektionen (2020a), möjlighet att välja dotterbankernas styrelser och utfärda övergripande direktiv och anvisningar. Om rapporter om brister i dotterbankernas arbete inkommer måste tillräckliga åtgärder vidtas av moderbanken. En moderbank är dessutom skyldig att identifiera, mäta, styra och internt rapportera samt ha kontroll över de risker som koncernen är förknippad med och moderbanken måste således vara insatt i dotterbankernas verksamheter och risker. Fortsatt är det denna ansvarsfördelning vi utgår från när vi talar om SEB och Swedbank och deras baltiska verksamheter.

2.2 Know your customer (KYC)

Finansinspektionen (2018) poängterar att företag och verksamheter varje dag utsätts för att svarta pengar från olaglig verksamhet tvättas vita, vilket drabbar samhället och hela det finansiella systemet. De betonar att penningtvättslagen finns till för att motverka dessa brott, tillsammans med vad företagen inom finansbranschen måste göra för att följa det nya regelverket. Finansinspektionen (2018) presenterar en cykel som visar stegen som bör ingå i arbetet mot att minska risken för att utnyttjas för penningtvätt, vilken vi här presenterar som KYC-cykeln.

Figur 2.2-1: Know your customer

Källa: Finansinspektionen (2018)

Det första steget som Finansinspektionen (2018) beskriver i sin cykel är *riskbedömning* där de betonar att de finansiella företagen, såsom banker och försäkringsbolag, måste göra en bedömning över hur stor risken är för att de varor och tjänster de erbjuder kan utnyttjas för penningtvätt. De poängterar bland annat att faktorer såsom typ av produkter och tjänster, kunder och distributionskanaler samt geografiska riskfaktorer bör beaktas i riskbedömningen. Som ett andra steg menar Finansinspektionen (2018) att *rutiner* är viktigt, vilket innebär att företagen måste ha rutiner och riktlinjer vad gäller åtgärder för kundkännedom, övervakning och rapportering. Vidare menar de att dessa rutiner ska vara baserade utifrån den riskbedömning som gjorts för att på så sätt hantera och motverka riskerna som identifierats. Det tredje steget kallar Finansinspektionen (2018) för *utbildning* och syftar till att de anställda inom företagen ska få fortlöpande utbildning kring de riktlinjer och rutiner som satts. Detta för att de personer som arbetar med verksamheten ska kunna förhindra att företaget utnyttjas för penningtvätt. Det fjärde steget är *kundkännedom* och innebär i korthet att företaget måste ha tillräckligt god kännedom om sina kunder för att kunna minimera risken att verksamheten utnyttjas för penningtvätt (Finansinspektionen, 2018). Vidare poängterar Finansinspektionen (2018) att kundkännedomen ska utgå från företagets allmänna riskbedömning tillsammans med en riskbedömning av den enskilda kunden, därtill menar de att företagen inte får upprätthålla en affärsrelation med en kund utan tillräcklig kännedom.

Därefter är nästa steg att göra en *riskklassificering* som går ut på att anpassa åtgärder för att uppnå kundkännedom utifrån riskbedömningen. Enligt Finansinspektionen (2018) ska företagen bland annat riskklassificera sina produkter och tjänster, verksamhetens geografiska område, sina olika typer av kunder samt de transaktioner och distributionskanaler som kunderna använder. Det näst sista steget i Finansinspektionens (2018) cykel är *övervakning* som innebär att företaget måste kontrollera och granska transaktioner samt hålla sig uppdaterade om kundernas bedömda risker. Därutöver ska en löpande uppföljning genomföras av företagets kunder, noggrannare uppföljning ju högre risk kunden bedöms ha. Detta innebär även att handlingar, uppgifter och upplysningar måste hållas aktuella för att kunna genomföra en ordentlig uppföljning (Finansinspektionen, 2018). Det sista steget i Finansinspektionens arbetsprocess för att lära känna sina kunder är *rapport till FIPO* som innebär att företagen är skyldiga att, utan dröjsmål, rapportera till Finanspolisen vid misstanke om penningtvätt, såsom misstänkta transaktioner (Finansinspektionen, 2018).

2.3 Fallen SEB och Swedbank

Under år 2019 riktades starka misstankar om inblandning i omfattande penningtvätt mot de två svenska storbankerna SEB och Swedbank. Anklagelserna kom som ett resultat av de fynd Uppdrag granskning och TT gjort när de, tidigare samma år, närmare kartlagt delar av bankernas transaktionshistorik. Bland dessa fann de tydliga tecken på välkända varningsflaggor vad gäller flera av bankernas kunder, där flera företag delade adress, var kopplade till kända målvakter², hade tidigare historik av penningtvättsaffärer samt visade sig vara vilande bolag. Detta menar Dyfvermark, Larson Kakuli och Gordh Humlesjö (2019) har skett trots att de två bankernas högsta ledare bestämt försäkrat att deras bankverksamheter inte varit involverade i den härva som uppdragats i Danske bank hösten innan³ samt att inga brister funnits i deras kontroller.

De båda bankerna kom, som resultat av Uppdrag granskningens uppgifter, att anklagas för att systematiskt ha använts för penningtvätt under flera års tid, där mångmiljardflöden ska ha strömmat via riskkunder i Baltikum. Dessutom ska, enligt Dyfvermark et al. (2019), stora summor pengar, 150 respektive 475 miljoner svenska kronor, ha flödat genom bolag kopplade till Magnitskijaffären⁴ och konton i SEB och Swedbank. Anklagelserna om penningtvätt resulterade slutligen i att Swedbanks vd Birgitte Bonnesen tvingades avgå och nu står åtalad för svindleri, där hon riskerar upp till sex års fängelse vid fällande dom (Dyfvermark et al., 2019). Mot samma bakgrund har båda bankerna dessutom genomgått en sanktionsprövning, ledd av den svenska Finansinspektionen, vilken för Swedbank stod klar i mars 2020 och för SEB förväntas stå klar under juni 2020 (Finansinspektionen, 2019a, 2020b).

² Målvakt avser en person som äger eller driver ett bolag på papper, så att den riktiga ägaren kan vara anonym (Dyfvermark et al., 2019).

³ Under hösten 2018 uppdragades att Danske Bank varit inblandade i omfattande penningtvätt genom deras estniska filial mellan åren 2007-2015. Totalt rörde det sig om transaktioner för över 200 miljarder euro och som ett resultat kom den estniska finansinspektionen att stänga Danske Banks verksamhet i Estland (TT, 2020).

⁴ Sergej Magnitskij var en rysk skatterevisor som 2008 greps och fängslades av ryska myndigheter efter att ha avslöjat en kupp där poliser, höga tjänstemän och yrkeskriminella stulit 230 miljoner dollar från den ryska statskassan. Magnitskij var anställd av finansmannen Bill Browders, ägare av en investeringsfond vilken betalat stora mängder skattepengar till den ryska staten, för att reda ut vad som hänt med skattepengarna som stulits. I slutet av 2009, efter närmare ett år i fångenskap, avled Magnitskij av okänd anledning (Dyfvermark et al., 2019).

2.3.1 Swedbank

Finansinspektionen inledde sin undersökning av Swedbank under våren 2019 och färdigställde arbetet i mars 2020. Undersökningen har gällt hur Swedbank följt regelverket om styrning och kontroll när det gäller åtgärder mot penningtvätt i bankens dotterbanker i Estland, Lettland och Litauen under perioden 2015 till första kvartalet 2019. Dessutom har undersökningen omfattat frågor om bankens informationsgivning till Finansinspektionen samt huruvida Swedbank inom sitt affärsområde Svensk bankverksamhet har följt det penningtvättsregelverk som finns. Arbetet har däremot inte innefattat frågan om penningtvätt faktiskt förekommit i de baltiska dotterbankerna, om någon grund för sådana misstankar funnits och heller inte i vilken utsträckning detta i så fall skett (Finansinspektionen, 2020a). Vidare har granskningen av Swedbank omfattat kundkategorier och affärsförbindelser där risken för penningtvätt och finansiering av terrorism, enligt Finansinspektionen (2020a), generellt sett kan förväntas vara förhöjd.

I sitt utlåtande om Swedbanks verksamhet framhåller Finansinspektionen (2020a) att det, med hänsyn till bankens storlek, komplexitet och internationella kopplingar, är av mycket stor vikt att banken hanterar de penningtvättsrisker de, i likhet med andra banker och finansiella institut, är utsatta för. Av Finansinspektionens granskning framkommer vidare att det funnits stora risker för penningtvätt inom Swedbankkoncernen, eftersom betydande delar av de baltiska dotterbankerna har varit utsatta för en förhöjd risk. Enligt Finansinspektionen (2020a) ska Swedbanks dotterbanker i Baltikum till exempel ha varit exponerade för flera kända penningtvättsrisker, såsom geografiska förhållanden, kopplingar till sedan länge välkända målvakter och kontakter med vad som, enligt dotterbankerna själva, klassificerats som högrisk kunder.

De geografiska riskförhållandena menar Finansinspektionen (2020a) kommer av att de baltiska staterna är exponerade för penningtvättsrisker kopplade till utlandet och särskilt då vad avser närliggande länder, vilka är sårbara för ekonomisk brottslighet. Till exempel ska Lettland, med hänsyn till landets geografiska position och medlemskapet i EU, i kombination med lettiska finansiella företags förmåga att erbjuda tjänster på ryska, vara särskilt attraktivt för utländska kunder från grannländer i regionen. Samtidigt ska för Estland de finansiella företagsaffärer som sker med kunder från vissa grannländer vara en av de största penningtvättsriskerna i landet. Mot sådan bakgrund ska således dotterbankerna i just Estland och Lettland haft betydande exponeringar, i termer av transaktionsvolym, mot inhemska kunder med minst en utländsk verklig huvudman. Dessutom ska, enligt Finansinspektionen (2020a), dotterbankerna själva ha klassificerat en stor del av de utländska kunderna med stora transaktionsvolym som hög risk för penningtvätt. Vidare ska utländska kunder i Swedbanks baltiska dotterbanker fram till 2016–2017 ha stått för en relativt stor, och ökande, andel av de totala transaktionsvolymerna, något Finansinspektionen menar har bidragit till en ökad risk för penningtvätt. För inhemska kunder med utländska verkliga huvudmän som dotterbankerna klassificerat som hög risk ska transaktionsvolymerna också ha varit betydande samtidigt som kunder som bankerna själva klassificerat som hög risk ska ha stått för huvuddelen av utländska kunders transaktionsvolym.

Sammantaget gör Finansinspektionen (2020a) bedömningen att det, i flera avseenden, har förekommit stora brister i Swedbanks styrning och kontroll av de baltiska dotterbankerna när det gäller åtgärder mot penningtvätt. De menar också att Swedbank inte har identifierat och hanterat de högre regelefterlevnads- och ryktesrisker som vissa av de utländska och inhemska kunderna med utländska verkliga huvudmän har inneburit för koncernen. I Finansinspektionens utlåtande konstaterar de även att banken inte haft någon riskstrategi som inkluderat risken för penningtvätt eller någon särskild strategi för hur gruppen ska hantera utländska kunder eller inhemska kunder med utländska huvudmän. Bedömningen är således att Swedbank inte uppfyllt de krav som finns på att banken ska identifiera, mäta, styra, internt rapportera och ha kontroll över de risker som dess rörelse är förknippad med (Finansinspektionen, 2020a).

3. En bank ur ett transaktionskostnadsperspektiv

För att förstå SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum, och därmed det händelseförlopp som behandlas i denna uppsats, är det av vikt att förstå bankernas funktion i samhället. Därmed måste först redogöras för varför banker finns och används samt vilken problematik de således kan anses lösa på marknaden.

Förekomsten av banker kan begripliggöras mot bakgrund av Coases (1937) teorier kring varför företag figurerar i en specialiserad utbytsekonomi. Enligt honom kan företagens existens till stor del förklaras av kostnader förknippade med att använda prismekanismen vid utbyten på marknaden, eller mer specifikt av försök att reducera dessa. Sådana kostnader, så kallade transaktionskostnader, menar vi kan identifieras även i bankens värld eftersom dessa, enligt Ménard och Shirley (2014), innefattar att upptäcka aktörer att handla med, att hitta information om pris och kvalitet på varor samt att skriva kontrakt aktörer emellan, vilka sedan dessutom måste genomdrivas och övervakas. Detta menar vi är de grundläggande komponenterna i transaktionskostnadsteori, vilken bygger på en värld präglad av asymmetrisk information, begränsad rationalitet och svekfullt beteende.

Resonemanget bygger vi på det faktum att bankverksamheten har utvecklats på en marknad präglad av stor osäkerhet, där stora kostnader kopplade till informationshantering går att identifiera. Vidare sträcker sig dessa transaktionskostnader åt flera håll och gäller såväl bankens kännedom om kunden som kundens förtroende för banken, men också varje parts förmåga att övertyga den andre om sin trovärdighet.

Enligt Coases (1937) företagsteori är åtgärder på marknaden bundna till vissa transaktionskostnader, som de nämnda här, vilka kan minska om organisationer av aktörer, såsom en bank, tillkommer på marknaden. Även Woodward (1988) stödjer resonemanget kring att bankinstitut utformats för att minimera transaktionskostnader och framhåller att detta kommer av att banker är verksamma i en transaktionspräglad bransch. Hon menar också att bankerna fyller en specialiserad roll på marknaden, där deras komparativa fördel gäller just insamling och utvärdering av information samt utarbetandet av lånekontrakt. Att företag existerar på marknaden kan dock enligt Coase (1937) inte helt avlägsna alla transaktionskostnader, men kan verka som ett fenomen vilket minskar deras omfattning. Förhållandet kan exempelvis illustreras genom produktionen i ett företag, där enskilda aktörer inte längre behöver teckna en stor mängd kontrakt med alla samarbetande parter inom det enskilda företaget. Uppkomsten av ett specialiserat företag, eller i detta fall en bank, kan alltså på detta sätt sänka kostnaderna bland annat genom att minska kontraktskostnaderna eftersom en serie kontrakt via sådana kanaler kan ersättas med endast ett.

Samtidigt menar Coase (1937) att sannolikheten för uppkomst av företag är än större vid tillfälle att avtal med längre tidshorisont är mer tilltalande än korttidsavtal. Sådana längre avtal kan vara förmånliga då leverans av föremål eller tjänst efterfrågas under en längre period, eftersom det då är möjligt att undvika de kostnader som kommer av att utföra flera, kortare kontrakt. Dessutom kan, enligt Coase (1937), de inblandade parternas riskattityder göra det än mer önskvärt att undvika användandet av prismekanismen, eftersom det kan anses mindre riskfyllt att teckna ett fåtal längre än ett större antal kortare kontrakt. Detta är sant även för en bank, med den specialiserade uppgiften att bedöma kreditrisker, där långsiktiga relationer innebär minskade transaktionskostnader eftersom ny information inte ständigt behöver samlas in och nya kontraktskostnader kan undvikas.

Att banker förekommer och överlever på en marknad kan mot bakgrund av ovan diskussion förklaras genom att de löser ett transaktionskostnadsproblem, något som gör sådana verksamheter attraktiva att samordna som företag och även att vända sig till som kund. Bankinstituten minskar helt enkelt transaktionskostnaderna eftersom de är specialiserade på kreditrisker och informationshantering, vilka de dessutom har en lång historia av att kunna bedöma. Informationshanteringen är enligt Woodward (1988) kostsam eftersom källan till informationen är den kund, eller låntagare, som banken ingår avtal med, som dessutom besitter mer information om sig själv än banken gör. Det är därmed kostsamt för banken att bli informerad eftersom låntagaren har incitament att föreställa sig själv som mer kreditvärdig än vad som eventuellt är fallet och Woodward (1988) framhåller att låntagaren kommer att spendera resurser som signalerar kreditvärdighet, ibland ärligt och ibland inte.

Relationen mellan en bank och dess kund menar vi, mot ovan bakgrund, kan beskrivas som alstrad i ett sorts förtroendevillkor, där kunden litar på bankens specialitet och banken har förtroende för kundens kreditvärdighet. Detta förhållande mellan parterna präglas och stärks av det faktum att bankinstituten under lång tid ägnat sig åt bedömning av just kreditrisker, något som tillfört låga transaktionskostnader vad gäller dessa. Vidare kan den teknologiska utveckling som skett, och som ständigt sker, i det moderna samhället också identifieras som en bidragande faktor till än mer minskade transaktionskostnader för att bedöma kreditrisker. Detta menar vi kan motivera varför många banker inte längre bara är stora på den lilla orten, utan istället väljer att expandera sina verksamheter till såväl andra orter som andra länder. Däremot anser vi att förtroendeförhållandet mellan bank och kund inte nödvändigtvis är lika utarbetat vad gäller andra, nyare aspekter i den bankverksamhet som bedrivs. Således kan kunskapsluckor och rutinbrister finnas vad gäller bedömning av andra sorters risker, som den något mer modernt uppkomna penningtvättsrisken. Därtill kan den teknologiska utvecklingen tänkas ha utökat denna penningtvättsproblematik, eftersom tekniken möjliggör nya metoder att tvätta pengar på och på så sätt försvårar bankernas arbete på området. Uppkomsten av sådana nya fenomen innebär att banken inte haft förmågan att utarbeta rutiner som är annat än bristfälliga, varför de också kan föra med sig en risk för banken att drabbas av sanktioner och således också risker att få sitt anseende förstört.

4. De förklarande modellerna

Inom ramen för vår studie har vi identifierat fyra huvudsakliga förklaringsmodeller vilka kan användas för att begripliggöra hur den svenska penningtvättshärvan i Baltikum kunnat uppstå. Modellerna är (1) *förtroendemodellen*, baserad på svensk förtroendekultur, (2) *expansionsmodellen*, vilken tar avstamp i bankernas expansion på marknaden, (3) *teknologimodellen*, som behandlar ökade möjligheter vid teknologisk utveckling, och slutligen (4) *mörkningsmodellen*, byggd på vinstmaximerande incitamentsstrukturer.

Nedan kommer våra fyra förklaringsmodeller presenteras en och en som enskilda teser för hur Baltikumhärvan har kunnat uppstå. Många av de resonemang som presenteras i nedan avsnitt kan dock vara svåra att hålla isär, eftersom de grundas på samma teoretiska ståndpunkt och snarare kan ses som olika komponenter i en sammanhängande helhetsbild. Samtliga modeller, och de teoretiska resonemang på vilka de grundats, bör därför även studeras som kompletterande historier och inte endast som isolerade fenomen. Nedan presenterar vi modellerna för att skapa en förståelse för varje enskild förklaring och vi kommer i uppsatsens diskussionskapitel att presentera modellernas samverkan för att skapa en helhetsbild.

Samtliga förklaringsmodeller grundar sig på ett institutionellt ramverk, med kärnan i Norths (1990) teorier om institutioner, där transaktionskostnader och spelteoretiska modeller används som byggstenar och analysverktyg. North (1990) definierar institutioner som samhällets spelregler, eller de mänskligt skapade begränsningarna som formar och minskar osäkerhet vid mänsklig interaktion. De utgörs av såväl formella som informella restriktioner och formar incitamentsstrukturer vid mänsklig interaktion. Samtidigt bestämmer de, tillsammans med teknologi, samhällets transaktions- och omvandlingskostnader och i förlängningen således även lönsamheten samt genomförbarheten för att bedriva ekonomisk aktivitet.

Tillsammans med Norths institutionella ramverk använder vi spelteoretiska modeller för att öka förståelsen för situationer där beslutsfattare interagerar med varandra. Osborne (2009) menar att spelteoretiska modeller kan förklaras som modeller som applicerar mänsklig interaktion, vilka föreslår sätt där individers beteende kan ändras för att förbättra dennes nytta. Spelteoretiska modeller börjar med en idé som är relaterad till någon aspekt av interaktion mellan beslutsfattare. Denna idé specificeras därefter i en modell som integrerar funktioner av situationen som anses relevanta (Osborne, 2009).

4.1 Förtroendemodellen

Den första av förklaringsmodellerna berör det svenska kulturarvet, där svenskar historiskt sett följt ett mönster av tillit. Den svenska kulturen har, enligt Holmberg och Rothstein (2015), genom tiderna präglats av informella strukturer av förtroende för medmänniskan och en stark uppfattning av att andra människor i allmänhet är att lita på. Denna svenska mellanmänniska tillit, eller sociala tillit, är dessutom bland den högsta i hela världen (Holmberg och Rothstein, 2015). En opportunistisk aktör, såsom en penningtvättare, skulle följaktligen kunna utnyttja en sådan förtroendekultur genom att, via signalering, uppge sig för att vara en hederlig spelare.

Enligt Osborne (2009) är ett grundläggande antagande för ett så kallat signaleringsspel att det råder asymmetrisk information. Denna typ av spel innebär att den ena spelaren utför ett drag, en signalering, vilken nästa spelare tar i beaktning i dennes agerande och som i slutändan påverkar dem båda (Osborne, 2009). Ett av de fundamentala resultaten av signaleringsspelet är att två olika utfall är möjliga, där den slutliga jämvikten går att klassa som antingen separerad eller poolad. Den separerade jämvikten innebär att avsändaren väljer en signal och att mottagaren på ett korrekt sätt kan avgöra avsändarens typ, i detta fall en hederlig eller penningtvättande kund, genom att observera denna signal. Den poolade jämvikten innebär istället att mottagaren inte kan avgöra avsändarens typ baserat på den utsända signalen, eftersom alla avsändare använder sig av samma signal oavsett typ (Osborne, 2009). I fallet med SEB och Swedbank kan asymmetriska omständigheter identifieras genom att bankernas kunder ständigt innehar ett informationsövertag, där de besitter mer information om deras faktiska verksamhet än vad bankerna gör. Vidare kan, i Baltikum-härvan, tänkas att en poolad jämvikt kan ha uppstått och att den svenska förtroendekulturen, i kombination med detta, bidragit till att bankerna kunnat utnyttjas för penningtvättsbrott.

Med ovan påstående menar vi att bankernas kunder kan ha sänt ut sådana signaler att bankerna inte kunnat avgöra huruvida kunderna varit vad de utgett sig för att vara, det vill säga hederliga eller inte. De utsända signalerna skulle till exempel kunna vara av den karaktär som Dyfvemark et al. (2019) identifierat i sin granskning av SEB och Swedbank, där kundernas verksamheter framstått som legitima eftersom de bland annat varit skrivna på förtroendeingivande adresser, haft angivna ägare med juridiskt ansvar samt visat resultatrika årsredovisningar. Vid en första anblick kan dessa omständigheter underbygga ett legitimt anseende, där SEB och Swedbank, mot bakgrund av svensk förtroendekultur, litat på kundernas signalerade hederlighet. Dyfvemark et al. (2019) menar att dessa signaler endast sänts ut för att upprätthålla en fasad och att flera av de två bankernas kunder, vid närmare granskning, snarare gömt sig bakom målvakter, brevlådeföretag och falska årsredovisningar. Dessa fenomen är enligt Dyfvemark et al. (2019) klassiska varningsflaggor för penningtvättsbrott, något som SEB och Swedbank alltså kunnat identifiera om de sett bortom de initiala, falska signalerna. I sådant fall att bankerna inte kunnat skilja på hederliga och ohederliga signaler leder detta alltså till en poolad jämvikt, vilket kan ha varit fallet vad gäller kunder inblandade i Baltikum-härvan. För att kunna separera jämvikten, och därmed kunna särskilja spelarens verkliga karaktär, krävs att mer omfattande kontrollåtgärder utförs av bankerna, en situation som resulterar i alltmer stigande transaktionskostnader.

En opportunistisk aktör, såsom en penningtvättare, skulle alltså kunna utnyttja den förtroendekultur som i Sverige historiskt sett genomsyrat samhället och inom vilken svenska banker fostrat och utvecklat sina verksamheter. Det opportunistiska beteendet är enligt Williamson (1985) ett svekfullt egenintresse som inkluderar, men inte är begränsat till, fenomen som att ljuga, stjäla och fuska. Samtidigt avser opportunism ofullständigt eller förvrängt utlämnande av information och särskilt beräknade ansträngningar att vilseleda, förvränga, dölja eller på annat sätt förvirra (Williamson, 1985). I fallet SEB och Swedbank kan således kunder med kopplingar till penningtvätt ha utövat sådant svekfullt beteende genom att exploatera den svenska förtroendekulturen, samtidigt som de två bankernas förmåga att identifiera penningtvättande kunder hämmats av en så kallad begränsad rationalitet. Begreppet innebär enligt Williamson (1985) att aktörer antas vara fullt rationella, men däremot endast i en begränsad utsträckning. Vidare menar Kreps (1990) att den begränsade rationaliteten kommer av att det är kostsamt att överväga och ta beslut för varje eventualitet som kan komma att uppstå under en transaktions gång. Dessa kostnader kan i sin tur bli så höga att beslutsfattaren misslyckas med att förutse osäkerheterna i ett kontrakt och det finns således ingen garanti för att rationella aktörer alltid fattar perfekta beslut.

Sammantaget kan det ha varit så att SEB och Swedbank blivit offer för kunder med illegala tillgångar i konton kopplade till bankerna som följd av en inneboende förtroendekultur och en begränsad rationalitet. Med detta menar vi att opportunistiska kunder lyckosamt kan ha utgett sig för att vara hederliga, samtidigt som bankerna vilat sin bedömning på tillit och heller inte haft förmågan att genomskåda kundernas svekfulla beteende.

4.2 Expansionsmodellen

Den andra förklaringsmodellen är den så kallade expansionsmodellen, vilken vi identifierat med hänsyn till de ökade transaktionskostnader som torde komma av verksamhetsexpansion. Modellen är framtagen mot bakgrund av att såväl SEB som Swedbank valde att etablera sig utanför landsgränserna, på den baltiska marknaden, mot slutet av 1990-talet. Denna expansion var för de båda svenska storbankerna lyckosam och vid början av 2000-talet kontrollerade de större delen av marknaden i Baltikum (Larsson och Lönnborg, 2014). Med etableringen på den baltiska marknaden menar vi att SEB och Swedbank må ha utökat sina verksamheter och utvidgat sin kundkrets, men med det även transaktionskostnaderna vad avser kontroller av just dessa kunder.

I en välståndsmaximerande värld, likt den spelteorin antar, menar North (1990) att individer tenderar att finna det lönsamt att samarbeta med andra spelare då spelet upprepas, när de har fullständig information om de andra spelarnas tidigare prestationer samt när det finns ett litet antal spelare. Samarbeta är dock, enligt North, svårare att upprätthålla då omständigheterna är det motsatta och spelet inte upprepas, då information om de andra spelarna saknas och då det istället finns ett stort antal spelare. Fenomenet går att likna vid ett repeterat spel, där den centrala utgångspunkten är att alla spelare bestämmer sina strategier med hänsyn till alla tidigare drag fram till det givna ögonblicket, där den fundamentala jämvikten kommer att bero på alla tidigare historiska drag (Osborne, 2009). I ljuset av bankernas expansion till Baltikum kan tänkas att denna typ av spel, det repeterande, inte längre kunde genomföras och inte heller appliceras på marknaden.

Likt det resonemang som presenterats av North (1990) råder nämligen som följd nya förhållanden på marknaden, där bankernas vidgade kundkrets framförallt resulterat i att fler spelare agerar på marknaden. Därutöver torde flera av kunderna varit nya i banken vilket gör att möjligheten att förlita sig på ett bra rykte saknas eftersom ingen historia, och på så sätt inga tidigare drag, finns att överväga vid bedömningen av kundens karaktär.

Vidare kunde med den förr mer lokala bankverksamheten, i enlighet med Norths (1990) institutionella ramverk, kostnader för kundkännedom hållas låga eftersom verksamheten då präglades av en mer småskalig och personlig karaktär. Enligt North (1990) har nämligen transaktionskostnader genom historien varit låga, där upprepade omständigheter och kulturell homogenitet bidragit till att kostnader för information kunnat hållas nere. I takt med att SEB och Swedbank etablerat sig på större marknader bör de således mot sådan bakgrund även mött allt högre transaktionskostnader, eftersom det förr så täta sociala nätverket ersatts av en mer sällsynt kundanpassning av spelarna och ökade kostnader tillkommit vad avser mätning och verkställande. Att bankerna expanderat har således bidragit till ett, för dem, nytt byttemönster vilket i termer av North är att klassa som så kallat 'opersonligt utbyte'. Under sådana omständigheter är det svårare för parterna, i detta fall bankerna och deras kunder, att känna till egenskaperna hos en vara eller en tjänst, eller alla egenskaper hos agenternas prestation, varför dyra resurser krävs för att mäta och övervaka dem. Samtidigt ska, i historien om SEB och Swedbank, understrykas att expansionen även gjort bankerna än mer utsatta vad gäller asymmetrisk information, eftersom nyetableringen fört med sig nya kunder vilka haft ett starkt informationsövertag om sina egna verksamheter.

De ökade transaktionskostnaderna som bör ha uppkommit efter bankernas expansion kan dessutom ses i ljuset av att utbyten, enligt Kreps (1990), endast bör placeras på ett sätt som maximerar den nettovinst de genererar. Han framhåller att en transaktion, där transaktionskostnaden överstiger fördelarna efter verkställande, aldrig kommer att genomföras. I fallet med SEB och Swedbank kan de av Kreps (1990) beskrivna transaktionerna liknas vid de utbyten som bankerna gör med sina kunder. Då bankerna expanderat sina verksamheter kan det tänkas att de etablerat sig på en marknad vilken gett upphov till transaktionskostnader som de inte längre kunnat hantera. Det kan på så sätt tänkas att expansionen i förlängningen inneburit att SEB och Swedbank ingått i avtal med kunder som de egentligen inte borde gjort, eftersom sådana avtal, med högre transaktionskostnader än vad som kan hanteras, ökar risken för bankerna att utnyttjas av opportunistiska aktörer. Med detta menar vi att bankerna inte kunnat hantera transaktionskostnader vad gäller kundkännedom på ett så pass säkert sätt att de kunnat säkerställa att alla bankens kunder är hederliga, varför även penningtvättande kunder kunnat etablera sig i systemen.

Sammanfattningsvis har det, som resultat av den baltiska expansionen, för SEB och Swedbank krävts en större arbetsbörda och kontrollkostnad i syfte att få marknaden och verksamheten att fortgå som tidigare. Det faktum att bankerna tog sig an ett större geografiskt verksamhetsområde, en större kundgrupp samt verksamhet i länder där eventuella kulturella skillnader råder bör därmed ha lett till en situation där alltmer noggranna kontroller och väl tilltagna granskningsrutiner behövs följas. Således kan det ha krävts sådana väl vidtagna och omfattande kontrollåtgärder av bankerna att de helt enkelt inte haft förmågan att efterleva kraven, vilket i sin tur kan förklara hur SEB och Swedbank eventuellt kunnat falla i sina kontroller i Baltikum.

4.3 Teknologimodellen

Som tredje förklaringsmodell står den så kallade teknologimodellen, vilken vi tagit fram mot bakgrund av att flera studier (se t.ex. Bolton och Hand, 2002; Dhaya och Ravi, 2020; Vaithilingam och Nair, 2007; Gai och Xu, 2009) vittnar om en dramatisk ökning av ekonomiska bedrägerier, där den moderna teknologiska utvecklingen står som orsakande faktor. Utvecklingen har gjort det möjligt för aktörer att utföra ekonomiska aktiviteter via enheter som mobiler och datorer (Dhaya och Ravi, 2020), men har på så sätt också försett kriminella med ytterligare metoder att utföra brott, såsom penningtvätt, på (Bolton och Hand, 2002). Det kan således argumenteras för att SEB och Swedbank inte har varit några undantag vad gäller den teknologiska utvecklingens fallgropar, utan att de också fallit offer för sådana nya penningtvättsmetoder.

Bilden av den teknologiska utvecklingens fördelar och brister delas av Vaithilingam och Nair (2007) som menar att den globala ekonomin drivs av framsteg inom informations- och kommunikationsteknik, även kallat IKT. De framhåller vidare att utvecklingen kommer med potentiella fördelar och möjligheter för länder över hela världen, men betonar samtidigt att dessa möjligheter också kommer med stora utmaningar. Ny teknik, och särskilt då IKT, har enligt Vaithilingam och Nair (2007) introducerat nya sätt för banker att erbjuda produkter och tjänster via leveranskanaler. Funktionerna i dessa tjänster inkluderar ökad överföring av digitaliserad information, vilket underlättar såväl förflyttning av medel över nationella gränser som aktörers anonymitet. Vidare är hastighet, avstånd och anonymitet att klassa som de viktigaste faktorerna i förvandling av det finansiella systemet (Vaithilingam och Nair, 2007). Med detta har de nya produkterna och tjänsterna, vilka inkluderar elektronisk bankrisk och introduktionen av kryptovalutor, möjliggjort ytterligare utbredning av penningtvättsaktiviteter.

Nya alternativa betalningsteknologier kan alltså utnyttjas för att dölja vinster från kriminella aktiviteter, eftersom pengar kan kanaliseras via flera konton med en mängd olika källor och Vaithilingam och Nair (2007) understryker att detta innebär problem relaterade till spårbarhet för de enskilda transaktionerna. För SEB:s och Swedbanks del kan denna typ av teknologiska utveckling, med ökade möjligheter för kunden att utföra transaktioner på, ha försvårat kontrollarbetet avsevärt och därmed även genererat högre kostnader för erhållande av information. Enligt North (1990) uppstår kostnaden för transaktioner just på grund av att information är kostsam och asymmetriskt hållen av de involverade parterna, något som alltså kan ha förvärrats och därmed blivit dyrare för bankerna att kontrollera. Vidare menar North (1990) att det sätt på vilket människor utvecklar institutioner på alltid kommer att resultera i någon form av brister på marknaden, ett antagande som återigen kan kopplas till de ökade möjligheterna att utföra penningtvätt på. Med sådan typ av utveckling tvingas bankerna investera i mer avancerade och komplexa kontrollstrukturer och med den snabba utvecklingen kan tänkas att de helt enkelt inte hunnit med i den anpassning som krävts. I linje med sådant resonemang understryker Gai och Xu (2009) att brottsliga aktörer i dagens teknikdrivna samhälle använder alla tillgängliga medel för att tvätta illegalt förtjänade intäkter, samtidigt som de menar att det finns lika många metoder att tvätta pengar på som fantasin tillåter. Därmed blir penningtvättsmetoder allt mer sofistikerade och komplexa ju mer tekniken utvecklas, ett tempo som för SEB och Swedbank helt enkelt kan ha varit alltför komplicerat och kostsamt att hänga med i.

4.4 Mörkningsmodellen

Vår fjärde och sista förklaringsmodell har vi valt att kalla mörkningsmodellen, då den helt enkelt behandlar ett eventuellt scenario där SEB och Swedbank varit medvetna om att illegala tillgångar flödat genom deras konton men valt att mörka dessa genom att varken kontrollera eller rapportera sina misstankar till Polismyndigheten. För att förstå den incitamentsstruktur som kan ligga bakom ett sådant skeende kan vi åter vända oss till teoretiska resonemang kring Norths teori om institutioner, välståndsmaximerande individer och ökade transaktionskostnader.

I och med införandet och utvecklingen av den så kallade penningtvättslagen kom de svenska bankerna att få ett utvidgat kontrollansvar över kunder, konton och transaktioner kopplade till deras bankverksamhet. Uttryckt i nationalekonomiska termer kom alltså transaktionskostnaderna att öka eftersom det ställdes högre krav på att mäta kundernas attribut och att övervaka samt kontrollera alla eventuella utbyten. För SEB och Swedbank ökade således kostnaderna för att leva upp till de uppdaterade lagkraven. Utvecklingen kan ses i ljuset av att North (1990) menar att avtal, i detta fall bankernas kontroll- och rapporteringsskyldighet, endast kommer att upprätthållas då det gynnar båda parterna att leva upp till dem. Med andra ord skulle SEB och Swedbank, i det här fallet, endast leva upp till penningtvättslagens skyldigheter så länge transaktionskostnaderna, såsom kontroller och verkställande, inte överstiger nyttan av att agera på misstanke om penningtvättsbrott. Med detta menar vi att bankerna kommer att sluta prioritera arbetet som lagen föreskriver när de anser att kostnaderna blir för höga.

Idén om kostnader och fördelar vad avser bankers AML⁵-ansvar är inte ny och i en studie av Naheem (2020) menar han att det finns en intressekonflikt i att banken ska kontrollera sina egna kunder. Han menar vidare att en av bankernas stora utmaningar är att utveckla ett system som på ett bra sätt kan hantera riskbedömningsprocessen och att dessa system kostar pengar, kräver kompetensnivå och har en påträngande inverkan på alla banktjänster som erbjuds. Med detta understryker Naheem (2020) att bankerna måste se och uppleva en fördel med att arbeta med kontrolluppgifter, eftersom de kommer sluta prioritera sådant arbete om de upplever att kostnaderna för kontroller är högre än eventuella påföljder vid bristande efterlevnad. Resultaten styrks ytterligare av Teichmanns (2019) fynd i sin studie, där han framhåller att kampen mot penningtvätt inte bör delegeras till privata aktörer såsom banker och andra finansiella institutioner. Istället menar han att det är de brottsbekämpande myndigheterna som måste ansvara för detta arbete och att bankernas roll bör begränsas till att endast bidra med information.

Mot ovan bakgrund skulle således den svenska penningtvättshärvan kunnat uppstå som ett resultat av de ökade transaktionskostnader som penningtvättslagen fört med sig. I och med att lagen sedan införandet 1994 (Engdahl och Larsson, 2016) ständigt utvidgats och intensifierats har kraven på de svenska bankernas kontrollverksamhet också ökat, ett ansvar som för bankerna varit mycket kostsamt. Eftersom kraven på informationsomfattningen av kunderna ökat med tiden kan detta ha lett till en situation där SEB och Swedbank helt enkelt bedömt att transaktionskostnaderna blivit högre än fördelarna med fullföljd kontroll och rapportering, en situation som Kreps (1990) menar skulle leda till att bankerna väljer att inte fullborda förpliktelserna. Antagandet styrks av Norths (1990) tes att mänskligt utvecklade institutioner för att strukturera mänsklig interaktion resulterar i en viss grad av bristande marknader. Han menar att konsekvenserna av institutionernas incitament ger blandade signaler och att det således, även i de fall där den institutionella ramen bidrar till att fånga mer av vinsterna från handel än tidigare, fortfarande kommer finnas incitament att fuska, friåka och annat som bidrar till marknadens brister. Det kommer alltså alltid att finnas incitament för olika aktörer att fuska, men när transaktionskostnaderna ökar kommer även incitamenten att fuska, eller här att inte kontrollera och rapportera, att göra det.

Därtill kan så kallade opportunistiska beteenden, i kombination med de stigande transaktionskostnaderna, ytterligare bygga resonemanget om att SEB och Swedbank skulle ha mörkat sina misstankar om penningtvätt. Enligt Kreps (1990) är nämligen människor opportunistiska, något som enligt honom innebär att personer agerar svekfullt och tar beslut som gynnar dem själva. Om ett beslut gynnar en enskild individ, kommer en opportunistisk person att bryta de avtal denne ingått för att gå med egen vinning. I fallet SEB och Swedbank kan penningtvättslagen målas upp som ett sådant avtal och det kan således tänkas att det för bankernas del funnits något egenintresse i, och något att vinna på, att ta avsteg från lagens förpliktelser. Enligt Kreps (1990) skulle en opportunistisk aktör kunna ljuga, bryta löften eller förvränga sanningen för att nå maximal nytta och han menar också att det ses som opportunistiskt beteende att både förvränga information och inte delge all information som aktören har. För SEB och Swedbank skulle den maximala nyttonivån ha kunnat uppnås vid utebliven kontrollering och rapportering. Med detta menar vi att kunder som hade illegala tillgångar i konton kopplade till bankerna kan ha varit så pass stora och viktiga kunder att det helt enkelt varit mer lönsamt att ha kvar dem i verksamheten än att kontrollera och stoppa dem.

⁵ AML står för 'Anti-money laundering' och avser bekämpning av penningtvätt.

Tesen om att SEB och Swedbank skulle ha mörkat eventuella misstankar om illegala tillgångar kopplade till konton i banken vilar huvudsakligen på två utgångspunkter. Den första bottnar i att införandet och utvecklingen av penningtvättslagen kan ha gett upphov till en sådan ökning i transaktionskostnader för bankerna att de bedömt det som mer lönsamt att avstå från kontroller, och riskera vite vid upptäckt, än att utföra ett lämpligt kontrollarbete. Den andra utgångspunkten avser att bankerna agerat opportunistiskt och att det är mot bakgrund av maximerad nytta som de valt att behålla kunder i banken vilka har haft penningtvättskopplingar. Fenomenen kan fungera såväl var för sig som ihop, eftersom det kan vara så att de ökade transaktionskostnaderna kan ha ökat incitamenten till att fuska och således att etablera ett opportunistiskt beteende i SEB:s och Swedbanks verksamheter.

5. Metod

I denna uppsats utreds incitamentsstrukturen för hantering av penningtvätt. För att uppnå syftet har vi valt att specifikt studera fallen SEB och Swedbank och deras roll och agerande i Baltikum, eftersom starka misstankar om inblandning i omfattande penningtvätt riktats mot de två svenska storbankerna. Vi anser att det är såväl viktigt som intressant att, i arbetet med att utvärdera incitamentsstrukturen för hantering av penningtvätt, närmare studera de potentiella bristerna i SEB och det konstaterade haveriet i Swedbank. För att skapa fördjupad förståelse kring komplexa incitamentsstrukturer och beteendemönster använder vi en kvalitativ forskningsansats. Detta eftersom vi med en sådan metod, enligt Bryman och Bell (2017), lägger vikten på ord och inte kvantifiering vid datainsamling. När vi undersöker incitamentsstrukturer lägger vi fokus på att förstå människors beteenden och ageranden, faktorer som vi inte anser är kvantifierbara.

För att begripliggöra Baltikum-härvan har vi valt att först identifiera fyra möjliga förklaringar till SEB:s och Swedbanks roll och agerande, vilka vi sedan använt i kombination med ekonomisk teori för att utveckla våra förklaringsmodeller. Efter färdigställandet av modellerna har vi, som en del av empiriinsamlingen till uppsatsen, genomfört intervjuer med experter och sakkunniga inom penningtvättsområdet, för att validera de redan utvecklade modellerna.

Ämnet vi undersöker är en relativt ny problematik, där härvan vi undersöker uppdagades först under 2019, och där befintlig forskning lämnat kunskapsluckor vad gäller syftet med vår studie. Vi anser att informationsinsamling i form av intervjuer med personer som är insatta i problematiken och som är sakkunniga inom området är av relevans för att kunna validera våra modeller. Valet av respondenter har gjorts utifrån vad som anses ge en så objektiv och fullständig bild som möjligt kring problematiken.

5.1 Genomförande

I vår uppsats har vi identifierat fyra möjliga förklaringsmodeller. Vi utvecklade dessa modeller genom att vi, mot bakgrund av tidigare forskning och ekonomisk teori, försökte identifiera olika faktorer som kunde tänkas begripliggöra SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum. Vidare utvecklades dessa förklaringsmodeller utifrån uppsatsens fyra forskningsfrågor, där varje fråga är kopplad till en specifik modell.

Som datainsamling till uppsatsen genomförde vi delvis intervjuer med experter inom penningtvättsområdet men samlade även in ytterligare material i form av tidigare forskning, beslut från Finansinspektionen, Uppdrag granskning undersökningar av såväl SEB som Swedbank samt annan relevant litteratur. Vi använde oss av material från välkända ekonomer såsom North, Kreps och Williamson för att underbygga de modeller som vi använder för att försöka begripliggöra bankernas roll och agerande i Baltikum. Vidare använde vi oss av tidigare forskning inom penningtvättsområdet, Uppdrag granskning undersökningar och Finansinspektionens beslut om Swedbank för att fördjupa förståelsen kring problematiken vi undersöker samt ge en historisk bakgrund. Då Finansinspektionens sanktionsgranskning gällande SEB har skjutits upp till juni 2020 kunde vi dessvärre inte utgå från detta beslut och därmed ges en utförligare bild och beskrivning av fallet Swedbank än fallet SEB i kapitel två.

I uppsatsarbetet genomförde vi fem stycken semistrukturerade intervjuer med experter inom penningtvättsområdet. Bryman och Bell (2017) beskriver semistrukturerade intervjuer som intervjuer där forskaren har en lista över förhållandevis specifika teman, vilken de kallar för en intervjuguide. Poängen med att ha semistrukturerade intervjuer är att det ska lämnas utrymme för respondenten att ge fylliga och detaljerade svar samtidigt som det ska finnas möjlighet till följdfrågor (Bryman och Bell, 2017). I vår uppsats utformades intervjuguiden⁶, som legat till grund för intervjuerna, efter syftet med intervjuerna, vilket är att få in experters tankar, åsikter och kunskaper inom den problematik vi undersöker. Intervjuguiden utformades så att respondenterna till en början fick tala fritt om penningtvättsproblematiken och den härva vi undersöker. Efter att respondenterna fått tala fritt fick de besvara mer specifika frågor om våra identifierade förklaringsmodeller. För att respondenterna skulle förstå de modeller vi identifierat inleddes varje område med en förklaring av den berörda modellen och därefter fick respondenten diskutera vad som talar för och emot respektive modell. Avslutningsvis fick respondenten svara på frågor kring hur SEB och Swedbank borde ha hanterat situationen samt vad som bör göras vidare.

Vid intervjutillfällena följdes intervjuguiden till största möjliga mån, där skillnaderna mellan intervjuerna varit vilka följdfrågor som ställdes beroende på respondentens svar. Vid varje intervjutillfälle gjorde vi uppdelningen att en av oss alltid ställde huvudfrågorna medan den andra ställde följdfrågor baserat på respondentens svar, för att på så sätt skapa så stor homogenitet i intervjuerna som möjligt.

Till en början var tanken att hålla fysiska intervjuer med varje respondent, där det var tänkt att respondenten skulle få välja tid och plats. Då världen för tillfället befinner sig i en rådande pandemi av viruset Covid-19, där Folkhälsomyndigheten och regeringen gått ut med rekommendationen att inte resa, genomfördes dock intervjuerna istället via telefon. Den första intervjun vi genomförde hölls via telefon med högtalare, utan video, varav vi valde att hålla även resterande intervjuer utan video för att skapa så stor homogenitet i intervjuerna som möjligt.

Intervjutillfällena spelades in efter medgivande från respektive respondent och samtliga intervjuer var en timme långa. Tanken bakom inspelningarna var delvis att underlätta vid återberättandet av den information som framkom vid intervjuerna samtidigt som vi ville ha fullt fokus på respondenten och dess svar vid intervjutillfället. Samtliga inspelade intervjuer transkriberades och renskrevs. Däremot spelades inte intervjun med Nicklas Lundh in mot bakgrund av hans önskemål, varför vi istället tog anteckningar med papper och penna under denna intervju.

⁶ Se appendix.

5.2 Förberedelser

Innan genomförandet av intervjuerna med studiens respondenter gjordes en testintervju med en student som arbetar inom bankväsendet. Detta gjordes i syfte att se huruvida det tänkta upplägget, där en av oss ställde huvudfrågorna och den andra följdfrågorna, fungerade i praktiken samt för att se om intervjuguiden fungerade vid en muntlig intervju. Då tanken från början var att hålla fysiska intervjuer genomfördes testintervjun personligen med respondenten i ett grupprum i universitetets lokaler. Vi anser däremot inte att det ses som någon nackdel att testintervjun genomfördes personligen med respondenten, eftersom detta förberedde oss väl inför de kommande intervjuerna och gjorde oss varma i kläderna.

För att komma i kontakt med respondenter till vår studie inledde vi med att kontakta en bekant som arbetar på Ekobrottsmyndigheten i Linköping. Denna person förmedlade oss sedan vidare till möjliga respondenter för uppsatsen. När vi kommit i kontakt med en första penningtvättsexpert fick vi ytterligare namn på personer som ansågs passa för en intervju till studien. För att fråga de berörda experterna om eventuell medverkan i intervju kontaktade vi dem först via mail. I detta mail fanns en presentation av oss, om syftet med uppsatsen och om syftet med den intervju vi ville hålla. Därtill fanns en förfrågan om medverkan i intervju samt information om praktiska rättigheter såsom rätten att avbryta denna medverkan.

Tanken med intervjuerna var att få in respondenter som skulle kunna skapa en så bred bild av ämnet som möjligt, i enlighet med Bryman och Bells (2017) beskrivning av ett 'målinriktat urval', där respondenter väljs ut med direkt koppling till studiens syfte och frågeställningar. Mot bakgrund av detta kontaktade vi personer inom olika institutioner i samhället, eftersom vi ansåg att det var av vikt att få med så många aspekter som möjligt för att bredda förståelsen. Däremot ansåg vi att det räckte med en representant från respektive institution för att minska risken för saturation. Vi tillfrågade experter inom olika myndigheter som arbetar aktivt med olika typer av penningtvätt samt flera institut inom det svenska bankväsendet. Vi fick mestadels positiv respons på förfrågningarna, där majoriteten av de tillfrågade institutionerna valde att ställa upp på en intervju. Däremot kontaktade vi SEB, Swedbank och Handelsbanken med förfrågan om medverkan i en intervju, där responsen var mindre positiv. SEB avböjde medverkan medan Swedbank inte svarade på någon av våra tre förfrågningar till olika kontaktpersoner inom bankens pressavdelning. Handelsbanken var mer positiva till medverkan i en intervju men dröjde med återkoppling, vilket ledde till att intervjun uteblev. Anledningen till att Handelsbanken tillfrågades grundar sig i att vi ville få in aspekter på problematiken från en oberoende svensk bank.

De personer som valde att ställa upp på intervju fick intervjuguiden skickade till sig i förväg i syfte att kunna förbereda sig om de önskade och i samma mail fanns även en förfrågan om medgivande till inspelning av intervjun. Alla respondenter förutom Nicklas Lundh från Finanspolisen gick med på att intervjun spelades in och han meddelade även innan intervjun att han, på grund av sekretesskäl, avböjde alla specifika frågor om SEB och Swedbank och talade endast öppet om penningtvättsproblematiken. Även respondenterna som vi kallar för Maria och Johan avböjde specifika frågor rörande SEB, men kommenterade fallet Swedbank. Maria och Johan valde att ställa upp två stycken från samma myndighet på en intervju, men ville inte medverka med namn och inte heller att det skulle framgå vilken myndighet de arbetar på.

<i>Namn</i>	<i>Titel</i>	<i>Institution</i>
Stefan Lundberg	Chefsåklagare	Ekobrottsmyndigheten
Pia Bergman	Expert, ekonomisk brottslighet	Skatteverket
Nicklas Lundh	Chef Finanspolisen	Polismyndigheten
Martin Nordh	VD	Acuminor
Maria och Johan	-	-

Tabell 5.2-1: Uppsatsens respondenter

5.3 Metodkritik

Det finns, enligt Bryman och Bell (2017), vissa delade meningar kring vilka kriterier som ska användas vid utvärderingen av kvalitativa studier, eftersom viss diskussion förts kring huruvida traditionella begrepp såsom validitet och reliabilitet går att applicera vid kvalitativ forskning. Dessa begrepp förutsätter nämligen att det är möjligt att komma fram till någon form av absolut sanning om den sociala verkligheten, medan vissa kvalitativt inriktade forskare istället menar att det kan finnas en mängd hållbara beskrivningar av denna verklighet (Bryman och Bell, 2017). Vår strävan med denna uppsats är inte att uppnå någon given sanning till, eller given modell för, hur Baltikum-härvan kunnat uppstå, utan snarare att bidra till en förståelse för de incitamentsstrukturer och beteendemönster som kan ha legat till grund för detta skeende. Därför har vi i arbetet med denna uppsats strävat mot kvalitet vad avser de, enligt Bryman och Bell (2017), alternativa kriterierna för bedömning av kvalitativa undersökningar.

Det första kriteriet gäller *tillförlitlighet*, eller hur trovärdiga och sannolika resultaten är, något som vi i denna uppsats strävat mot att uppnå genom några olika tillvägagångssätt (Bryman och Bell, 2017). Vi har till exempel etablerat så kallad triangulering och därmed, för att få fram så trovärdiga resultat som möjligt, sammanställt redan publicerat material kring fallet SEB och Swedbank samt utfört fem expertintervjuer, där såväl datakällor som respondentsvar använts som informationskontroll för varandra. Dessutom har vi genomfört en respondentvalidering, där det nedskrivna resultatet skickats till samtliga respondenter för godkännande genom faktagranskning.

Som ett andra kriterium står *överförbarhet*, som syftar till huruvida en studies resultat också kan generaliseras på områden och sammanhang utanför den specifika studien. I vår uppsats har vi specifikt fokuserat på de två svenska bankerna SEB och Swedbank och deras roll och agerande i Baltikum. Samtidigt kan några av de teoretiska resonemang som vi utvecklat våra förklaringsmodeller på ses som isolerade till just svenska banker och svensk kultur, såsom den tillit som beskrivs i vår förtroendemodell. Mot sådan bakgrund kan det tänkas att vissa beståndsdelar i våra modeller kan förlora viss förklaringsgrad om de skulle appliceras på banker i andra kulturer och på penningtvättshärvor som förekommit någon annanstans än i Baltikum. Däremot ska även noteras att andra nordiska banker torde vara omringade av liknande kulturer och beteendemönster, varför resultat presenterade i denna uppsats förmodligen skulle kunna appliceras även på andra liknande fall.

Därtill kommer *pålitlighetskriteriet* och med det hur studiens resultat står sig över tid och rum (Bryman och Bell, 2017). Vi har i vår studie använt oss av ett begränsat antal semistrukturerade intervjuer, där varje respondent utgått från sina egna tankar och kunskaper, och det kan mot sådan bakgrund vara svårt att bedöma huruvida resultaten skulle stå sig om studien utfördes igen. Vi har i genomförandet av samtliga intervjuer utgått från en given intervjuguide, men med avseende på den semistrukturerade naturen har det för varje respondent funnits utrymme för observationer, kommentarer och eventuella sidospår vilka är svåra att återskapa. För att på bästa sätt åstadkomma pålitlighet i våra resultat har vi försökt säkerställa en så korrekt dokumentation av alla faser i vår arbetsprocess som möjligt.

5.4 Källkritik

I vår uppsats består de primärkällor som använts för insamling av empiri av intervjuer med fem stycken respondenter, vilka valts ut mot bakgrund av deras expertis inom penningtvättsområdet och den aktuella Baltikum-härvan. Respondenterna i uppsatsen är inte anonyma, vilket kan ha haft en påverkan på deras givna svar, eftersom alla åsikter de uttryckt går att koppla till dem personligen. Vi har gjort denna avvägning för att styrka tillförlitligheten i vårt resultat. Respondenterna har själva fått välja om de velat vara anonyma eller ej och mot denna bakgrund har vi gjort bedömningen att detta inte påverkat deras svar nämnvärt. Däremot arbetar respondenterna på olika sätt med bekämpningen av penningtvätt i samhället, vilket innebär att de har olika erfarenheter och bilder av problematiken, vilket på ett sätt kan ha färgat den bild de gett till oss. Vi anser dock att det här kan vara positivt då vi har fått ta del av flera olika aspekter och vinklar av penningtvättsproblematiken. Slutligen bedömer vi använda sekundärkällor som trovärdiga, då dessa främst består av vetenskapliga artiklar, böcker och myndighetsbeslut.

5.5 Etik

Att ha ett etiskt förhållningssätt gentemot våra respondenter är något som är av stor vikt och som tagits i beaktning under uppsatsens gång. Vetenskapsrådet (2017) belyser fyra grundprinciper i syfte att skydda de respondenter som deltar i studien, dessa är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet. De här principerna har tagits i beaktning vid all kontakt och hantering av respondenternas uppgifter. Respondenterna har från början varit informerade om syftet med studien samt syftet med intervjuerna, de har även varit informerade om vad som kommer att behandlas under intervjuens gång i och med att intervjuguiden skickats ut i förväg. De har även informerats om hur deras uppgifter kommer att behandlas samt fått information om hur materialet som samlas in kommer att behandlas. Respondenterna har även fått ge samtycke till hur de vill att vi behandlar deras uppgifter, varje respondent tillfrågades vid början av intervjutillfället om de ville vara anonyma eller uppgifter fick skrivas ut i uppsatsen, något som sedan har tagits hänsyn till under uppsatsens gång. Varje respondent har även fått ge samtycke till att intervjun spelas in och blivit informerade om att inspelningarna kommer att destrueras efter användandet av materialet.

Respondenterna har sedan första kontakt varit medvetna om att de hela tiden kan avbryta sin medverkan i uppsatsen och de upplystes även om att det som sades under intervjun var konfidentiellt och inte skulle tas med i uppsatsen om respondenten ej var bekväm med det. Vidare har intervjuguiden utformats på ett sätt som skulle vara så bekvämt som möjligt för respondenterna att svara på, samtidigt som respondenterna varit medvetna om att de inte behövt svara på frågor som de inte känt sig bekväma med.

Med hänsyn till dataskyddsförordningen (GDPR) har allt inspelat material från våra expertintervjuer destrueras efter användning. Vi har däremot valt att presentera alla respondenter vid namn, med undantag för de vi kallar för Maria och Johan, men detta först efter att vi inhämtat samtycke från respektive person. För att säkerställa att all information som presenterats om respondenterna är korrekt har vi dessutom skickat allt sådant material för faktagranskning och inväntat klartecken på att vi har varje respondents medgivande.

6. Resultat av intervjuer

Stefan Lundberg

Stefan är åklagare i botten och har idag titeln som chefsåklagare på Ekobrottsmyndighetens huvudkontor i Stockholm. Utöver chefsåklagarrollen har han funktionstiteln som strategisk samordnare för Ekobrottsmyndighetens brottsförebyggande arbete. Ekobrottsmyndigheten har två uppdrag från regeringen där det ena är utredning och lagföring, själva brottsutredningarna, och det andra är det brottsförebyggande arbetet. Stefan har varit verksam inom rättsväsendet i 35 år varav de senaste sju åren har varit på huvudkontoret med den roll han har idag. Stefan medverkade under 2019 som penningtvättsexpert i Uppdrag gransknings program 'SEB och penningtvätten'.

Pia Bergman

Pia har sedan år 1986 arbetat på Skatteverket och har idag titeln expert ekonomisk brottslighet. Pia har sedan slutet av 90-talet arbetat med organiserad och ekonomisk brottslighet där arbetet även rör penningtvätsfrågor. Sedan 2007 leder Pia ett penningtvättsnätverk där ett 50-tal banker, penninginstitut, myndigheter och andra företag och organisationer som är knutna till penningtvättslagstiftningen ingår, samtidigt som hon ansvarar för Skatteverkets fyra penningtvättsexperter. Pia medverkade under 2019 som penningtvättsexpert i Uppdrag gransknings program 'SEB och penningtvätten'.

Nicklas Lundb

Nicklas arbetar som chef på Finanspolisen där han arbetar med att driva funktion mot och bekämpning av penningtvätt och terrorfinansiering. Då Nicklas arbetar på en brottsutredande myndighet med mycket sekretessregler har han i intervjun *inte* uttalat sig om de specifika fallen SEB och Swedbank utan endast svarat med sina generella tankar kring penningtvättsproblematiken.

Martin Nordb

Martin är VD för Acuminor, ett regulatory tech-företag specialiserat på strategisk hot- och riskidentifiering. Han har en bakgrund som polis, jurist och statsvetare och har genom sin karriär ständigt arbetat med kontraterror och penningtvätt. Han har bland annat, innan uppstarten av Acuminor, arbetat på Polismyndigheten och Regeringskansliet samt som Head of Risk Process Management på Nordea.

Maria och Johan

Maria och Johan är två centralt placerade källor från en svensk myndighet. De arbetar på en avdelning som arbetar med operativa risker och de har båda två tidigare arbetslivserfarenheter inom banksektorn. Maria och Johan är två fingerade namn, eftersom dessa två respondenter velat medverka anonymt. De har även valt att endast uttala sig om fallet Swedbank.

6.1 Allmänt om penningtvättsproblematiken

I början av varje intervju fick respondenterna tala fritt om penningtvättsproblematiken i syfte att skapa en bredare och djupare bild av problematiken. Detta eftersom respondenterna kommer från olika institutioner i samhället och på så sätt kan bidra med olika infallsvinklar och erfarenheter på området.

Stefan menar att arbetet mot penningtvätt är ett komplext arbete vad gäller både verksamhetsutövare och brottsbekämpare, men poängterar att det inte är omöjligt för någon av aktörerna att göra arbetet med framgång. Även Nicklas poängterar att penningtvätten är ett komplext problem och menar att för att kunna åtgärda penningtvätten måste arbetet ta sin början i bankerna. Nicklas konstaterar dessutom att det hänt oerhört mycket i lagstiftningen som rör penningtvätt under de senaste tio åren, vilket är något som även Stefan, Pia och Martin tar upp. Stefan belyser att lagen skrevades åt under 2017, i takt med att det kom nya direktiv, och menar att Sverige har kommit in i ett annat fokus vad gäller penningtvätt efter skandalerna som uppdagats i Baltikum. Martin understryker att den första verkligt fungerande åtgärden mot problematiken var det så kallade fjärde penningtvättsdirektivet som kom 2017. Direktivet gjorde, enligt Martin, att penningtvättsproblematiken hamnade högt upp på agendan. Det innehöll i mångt och mycket samma delar som det tidigare direktivet, men Martin betonar att den stora skillnaden var att det i det fjärde penningtvättsdirektivet även ställdes krav på effektivitet och därmed innebar en skyldighet för bankerna att deras rutiner faktiskt fungerade. Även Pia konstaterar att de på Skatteverket kan se hur attityderna mot penningtvätt har ändrats i samhället och menar att detta kräver att de olika aktörerna som kan utnyttjas för penningtvätt, såsom banker, måste börja agera. Vidare menar Pia att arbetet kring hantering av penningtvätt har ändrats under de senaste åren och hon poängterar att det år 2007 endast var storbankerna som var med i arbetet. Vid tidpunkten var kunskapen kring upplägg av skattebrott, som indirekt påverkar penningtvättsuppläggen, ganska låg samtidigt som avdelningarna som arbetade med penningtvätt var små. Däremot menar hon att de idag har blivit mer etablerade med det här arbetet och att kunskapen samt de avdelningar som arbetar med detta har byggts upp.

Martin poängterar även att gränsen för vite, i samband med implementeringen av fjärde penningtvättsdirektivet, höjdes från 50 miljoner som maxtak till tio procent av företagets totala årsomsättning. Dessa skillnader menar Martin har lett till att fokus skiftat och att penningtvättsproblematiken nu tas mer på allvar än tidigare. Han konstaterar också att det innan 2017 inte var så många som brydde sig, eller knappt ens visste vad det var, och att detta inte bara gällde för de företag som omfattas av lagen utan även vad gäller lagstiftaren och tillsynsmyndigheterna. Martin menar att denna attityd går hand i hand och att det tidigare helt enkelt inte var någon som satte ned foten.

Vad gäller penningtvättsbrott menar Nicklas att penningtvättsproblematiken kan ses i två delar, där han menar att en del brukar benämnas som en administrativ del och en som tydliggör själva brotten och straffsatserna. Ska man förklara hela kedjan innefattande ansvar för åtgärder i olika faser, diskutera förebyggande åtgärder hela vägen till åtal och dom så behöver man ha båda lagarna⁷ i åtanke. Pia belyser att de på Skatteverket arbetar tillsammans med bland annat Ekobrottsmyndigheten, vad gäller både utbildningar och skrivelse av brottsanmälningar, för att komma tillrätta med kriminella aktiviteter och kriminella aktörer.

Martin menar att bankskandalerna måste ses i ljuset av samhällsattityden, där det helt enkelt inte var någon som brydde sig eller satte ner foten. Det har förut inte inneburit någon marknadspåverkan för de banker som åkt dit och det har heller inte varit tal om sådant ramaskri i media som vi sett under senaste tiden. Han menar att samhället plötsligt öppnat upp ögonen för denna form av problematik och ställt högre krav på att sådant inte får förekomma i företagen. Mot bakgrund av denna utveckling har rykterrisken blivit större för bankerna i och med dessa skandaler. Martin betonar att det, ovanpå förändringar i regelverket, också skett skillnader här med åren.

6.2 Fallet SEB och Swedbank

Stefan poängterar att fallet med SEB och Swedbank präglas av en viss naivitet, där bankerna enligt honom har haft bristande rutiner och inte prioriterat penningtvättsarbetet tillräckligt mycket. Även Pia konstaterar, efter att ha tagit del av det material som Uppdrag granskning tagit fram kring SEB och Swedbank, att det funnits så tydliga och enkla varningsflaggor att det framstår som uppenbart att bankerna inte gjort sin läxa att kontrollera sina kunder. Detta är något som även Maria och Johan lyfter, där de menar att ledningen i Swedbank inte har agerat på den information de fått och inte haft tillräckligt fokus på penningtvättsfrågorna. Vidare menar de att regelverket har skärpts med åren och att det kan ha varit svårt att hänga med och ställa om verksamheten.

Martin menar däremot att fallet SEB och Swedbank är resultatet av en kombination av ett ganska stort mått av aningslöshet samt en avsaknad av ett regulatoriskt tryck, vilket gjort att arbetet med penningtvättsproblematiken inte varit särskilt prioriterat. Samtidigt poängterar han att Baltikum-härvan, med några undantag, förmodligen inte uppstått som resultatet av illvilja, utan bara av rena prioriteringar. Detta, i kombination med en ganska speciell hotbild, menar Martin har lagt grunden för att härvan kunnat ske. I linje med detta resonemang understryker även Maria och Johan att de inte ser fallet Swedbank som att banken medvetet har struntat i riskerna, utan snarare att de inte fullt ut förstått dem. Vidare menar Maria och Johan att det eventuellt handlar om att banken bedömt risken på ett annat sätt än vad den faktiskt är. De menar att "tone at the top"-styrningen har varit viktig i fallet med Swedbank, men poängterar även att medvetenheten har ökat allt eftersom och så även fokus på åtgärder.

⁷ Här syftar Nicklas till Lag (2014:307) om straff för penningtvättsbrott och finansiering av terrorism och Lag (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism.

Även Stefan poängterar att bankerna har underskattat de risker som finns och menar att detta kan grundas i en viss naivitet hos bankerna. Han menar därutöver att bankernas agerande även har baserats på en viss girighet, med vilket han menar att även om bankerna såg riskerna så valde de att bortse från dessa mot bakgrund av de stora förtjänstmöjligheterna som fanns i Baltikum. På samma spår menar Pia att om bankerna hade gjort någon form av riskvärdering, antingen på sina kunder eller transaktionerna, så hade penningtvätten upptäckts. Alternativt, menar hon, kan bankerna ha gjort en sådan riskvärdering men däremot valt att se genom fingrarna. Likt Stefan framhåller Pia att bankerna kan ha övervägt möjligheten att tjäna pengar i kontrast med att risken för att bli upptäckt inte varit så stor. Samtidigt poängterar både Pia och Stefan att bankerna kan ha haft i åtanke att verksamheten i Baltikum bedrivs på ett ganska långt avstånd från huvudkontoren i Sverige. Stefan understryker att det således bör ha blivit svårare för huvudkontoren i Stockholm att faktiskt få insyn i penningtvättsarbetet när det skedde i Baltikum.

Martin menar att det inte fanns förståelse för, eller tillräcklig kunskap om, att Baltikum vid den här tiden hade en komplex problembild. Han betonar att det förvisso fanns banktjänstemän som bevisligen hade uppsåt och var korrupta, men tror att det från centralt håll fanns en utbredd oförståelse kring de risker och omständigheter som fanns. Han poängterar att syftet med penningtvättslagstiftningen är att bankerna förväntas hitta, stoppa och rapportera kriminella men att det för en bankir, med lång arbetslivserfarenhet och expertis inom bank, är en helt ny uppgift att helt plötsligt förväntas förstå hur grov organiserad brottslighet i forna Sovjet tvättar pengar. Därmed tror Martin att bankerna, och banktjänstemännen, gjorde det de trodde var rätt, men att de helt enkelt hade en bristande kunskap på området. Även Maria och Johan menar att bankerna trots allt har arbetat med olika typer av åtgärder under en lång tid men att de inte gjort detta i tillräcklig utsträckning.

Pia menar däremot att den främsta förklaringen till Baltikum-härvan bör vara bankernas girighet, där hon menar att girigheten beror på att SEB och Swedbank inte gjort de kontroller som bör ha gjorts eller insett att de bör ha gjort. Hon påpekar att penningtvättsproblematiken förekommer i större omfattning i bankernas verksamhet utomlands än i bankernas verksamhet i Sverige, vilket bör tyda på att det finns någon form av kunskap och erfarenhet kring problematiken, men att denna endast används inom vissa delar av banken.

Både Martin och Stefan menar att anledningen till att denna penningtvättshärva uppdagats just i SEB och Swedbank inte beror på just dessa banker. Stefan menar att bankerna var de enda svenska storbankerna med verksamhet i Baltikum och framhåller att det bör vara den geografiska placering som är orsaken till detta. Martin menar också att det förmodligen beror på brister i förståelsen för vilka risker man utsatte sig för och att SEB och Swedbank inte skiljer sig i kunskap från andra banker. Han poängterar att de nordiska storbankerna lägger oerhörda resurser på arbete med penningtvätt, men menar att det dessvärre inte är ett problem de kan köpa sig ur om inte kunskapen finns. Pia menar att det även handlar om vilka banker som media valt att granska, såsom Uppdrag granskning undersökning, och menar att det även finns andra banker som varit ute på marknaden men som inte åkt dit.

Både Martin och Pia menar att det viktigaste att ta med sig från denna härva är att det måste införas kännbara sanktioner, eftersom det endast då kan bli rättning i ledet. Enligt Martin måste bankerna, och andra aktörer som berörs av penningtvättslagen, möta höga sanktionskrav och han betonar att det samtidigt måste finnas sanning i dessa hot. Med detta måste ett antal aktörer vilka inte efterlever kraven sättas dit, så att även andra upplever händelserna som tillräckligt nära deras egen bakgård och att det därmed lika gärna hade kunnat drabba dem. Martin menar att det är först då dessa aktörer kommer att prioritera arbetet och att tillsynsmyndigheterna således bär ett stort ansvar vad gäller att öka fokus på penningtvättsbekämpningen. Samtidigt framhåller Pia att den största rädslan hos bankerna inte är Finansinspektionen, utan snarare reaktioner från USA. Med detta menar hon att vid tillfälle att USA reagerar genom att inte låta bankerna handla med dollarn så kommer detta leda till en situation där den berörda banken går under.

Vidare menar Martin att det ur ett bankperspektiv är tydligt att förbättring måste ske vad gäller att känna till sina risker. Här menar han att bankernas allmänna riskbedömning kommer in. Denna ska huvudsakligen svara för två punkter, där den första är hur verksamheten kan utnyttjas av kriminella, något som baseras på till exempel vem aktören är och vad den gör, vilka produkter aktören har och vilket land den verkar i. Som andra punkt ska sedan pengar spenderas på motåtgärder där de, baserat på denna kunskap, gör mest nytta. Enligt Martin gäller detta rutiner så som KYC, och alltså vilken information som ska samlas in, hur den ska värderas, vilka kunder och transaktioner som är farliga och varför, samt hur personal ska utbildas. Det är här, menar Martin, bankerna ofta brister i sin analys. Samtidigt understryker även såväl Pia som Stefan vikten av att veta om risker kopplade till att ge sig in i nya länder, där Stefan framhåller att det är viktigt att inte bli fartblind och att banker måste se vikten av att ta varningar på allvar.

Martin menar även att penningtvättsregelverket finns där för att aktörer ska hitta, stoppa och rapportera kriminella och att det därmed förväntas att bankerna bedriver någon form av kriminalunderrättelsetjänst. Detta kommer av att polis och säkerhetstjänst inte har någon aning om vad som pågår inne i en bank, utan istället är helt beroende av att banken själv förstår vad som är skumt och rapporterar när de tror att de hittat någonting. Enligt Martin är det då bättre att sätta ihop ett team med olika kompetenser och en blandning av folk som arbetat inom rättsväsendet, folk som är jurister och duktiga på de tekniska bitarna samt folk som är riktigt duktiga på affären och således vet hur produkterna ser ut samt hur kunderna funkar. Det är först när dessa tre komponenter arbetar tillsammans som arbetet, enligt Martin, kan bli riktigt bra.

6.3 Förtroendemodellen

Stefan menar att Sverige är ett modernt och välutvecklat samhälle som bygger mycket på begreppen tillit och integritet. Han menar även att vi i det svenska samhället ofta utgår från att lämnade uppgifter är korrekta, till exempel då vad gäller att bevilja lån, bidrag och liknande och att detta även bör stämma inom bankväsendet. Däremot påpekar han att, utöver tilliten som förklaras i förtroendemodellen, så är integriteten minst lika viktig och kan ses som den andra sidan av det hela. Han menar att vi svenskar i någon mening kan beskrivas som konflikträdda och att det kan uppfattas som jobbigt dels att ifrågasätta men även att bli ifrågasatt. Därför menar Stefan att det bör talas om både tillit och integritet i sammanhanget, eftersom det blir ett problem om tillit sätts i kontrast till kontroll.

Samtidigt konstaterar Pia att det kan vara så att olika aktörer faktiskt utnyttjar Sveriges goda rykte. Hon menar att det trots allt funnits vanliga seriösa kunder som sökt sig till de svenska bankerna för att de känner sig trygga där och på så sätt har bankerna gjort vanliga affärer. Däremot menar hon dock att även kriminella har sökt sig till både SEB och Swedbank för att få kvalitetsstämpeln av att det är en svensk bank. Pia påpekar att bankerna i det här fallet inte gjort en tillräcklig eller korrekt KYC och att om bankerna endast 'skrapat lite på ytan' så hade även de sett det som Uppdrag granskning uppdragat.

Nicklas poängterar att det är viktigt med KYC, och menar att förutsättningarna är olika för olika verksamhetsutövare. Gemensamt för dem är att de måste ha koll på sina egna risker och i sin monitorering och vidtagande av åtgärder alltid måste våga ställa de jobbiga frågorna. Han håller med om resonemanget i förtroendemodellen till viss del, och menar att förtroende och kontroll längs hela kedjan inte ska vara varandras motpoler. Lagstiftaren har tydliggjort vad varje aktör ska göra. Samtidigt är det alltid avvägningar som görs av människor som har olika utbildning eller faktiska krav på sig från sin arbetsgivare. Förtroende är bra men kontroll är bättre säger en gammal klyscha. Det är viktigt att kontroll inte ses som något fult, utan snarare är en hjälp i en gemensam kamp att möta riskerna.

Såväl Martin som Maria och Johan har dock svårt att se att fallet SEB och Swedbank skulle bero på den svenska tilliten. Enligt Martin handlar det snarare om okunskap och att bankerna helt enkelt inte tänkte tanken att det eventuellt kunde finnas faror i verksamheten. Han menar även att det förmodligen funnits olika grader på den skalan, där vissa eventuellt anat att det kunde vara någonting men ändå tänkte att det var lugnt och att läget var under kontroll, samtidigt som vissa inte tänkte tanken alls. Dessa människor jobbar på bank, menar Martin, varför skulle de då fundera på grov brottslighet? Maria och Johan menar att styrningen och kontrollen blir en viktig del i arbetet när bankerna expanderar sin verksamhet, så att de får in rätt kultur och regelefterlevnad vad gäller alla olika delar inom banken.

Stefan, däremot, vill tro att den svenska tilliten kan ha spelat en stor roll i fallet SEB och Swedbank. Enligt honom kan det talas om att en bank har tre olika ambitionsnivåer när det kommer till arbetet med penningtvätt och att det för SEB och Swedbank handlat om vilken ambitionsnivå de haft. Det första och lägsta steget menar Stefan endast går ut på att undvika att drabbas av olika sanktioner och att få 'bad will' kopplat till detta. Vidare menar han att en bank minst måste nå det andra steget, vilket handlar om att arbetet mot penningtvätt ska vara en naturlig del i bankens arbete och att de således ska känna sina kunder och ha penningtvättsarbetet som mer eller mindre ett DNA inom företaget. Ambitionsnivå nummer tre beskriver han som så kallat 'bäst i klassen', där det finns en hög ambition och där penningtvättsarbetet är i hög klass. Enligt Stefan har, med facit i hand, varken SEB:s eller Swedbanks ambitionsnivå legat på någon av de två högre nivåerna, utan rimligen på den första och lägsta nivån. Detta menar han kan ha varit en del av förklaringen och att bankerna på så vis eventuellt kan ha litat för mycket på kunden och kontrollerat för lite, i avvägningen mellan tillit och kontroll.

Stefan menar också, likt Pia, att det kan ha varit så att penningtvättarna kan ha utnyttjat den svenska tilliten. Både Pia och Stefan menar nämligen att det trots allt har funnits tydliga varningssignaler och att om ett bra kontrollarbete funnits på plats så hade penningtvätten definitivt kunnat upptäckas och bankerna skulle då ha kunnat reagera på det.

Nicklas diskuterar vidare att många verksamhetsutövare arbetar på en internationell marknad där det svenska förtroendet förmodligen inte fungerar. Han menar att det på dessa marknader kan finnas andra kulturer vilket han, med ett öppet resonemang, menar kan bli en utmaning. Även Stefan menar att det kan finnas vissa aspekter som talar emot förtroenderesonemanget. Han menar att det följer av lag att kontrollera sina kunder, det handlar inte om fritt valt arbete och därav bör inte förtroende och tillit spela en så stor roll. Det som Pia anser talar emot modellen är att det går att glida på Sveriges goda rykte på olika håll, både de seriösa kunderna och de kriminella, de har bara olika infallsvinklar.

6.4 Expansionsmodellen

Pia, Nicklas och Stefan samt Maria och Johan poängterar samtliga att bankernas expansion inneburit så stora vinstmöjligheter att resonemanget kring att kontrollerna varit kostsamma är bristfälligt. Pia menar att de främsta faktorerna till att banker expanderar sina verksamheter är att det ses som bra affärer och att det finns mycket pengar att tjäna, vilket är samma resonemang som Maria och Johan belyser. Nicklas betonar att det alltid kostar pengar att etablera sig men att bankerna inte hade valt att expandera om de inte hade sett en vinst i att etablera sig, vilket är liknande resonemang som Stefan för.

Stefan menar att de främsta förklaringarna till bankernas expansion till Baltikum är att det under denna tid var ett stort tryck från forna Sovjet, som ville investera pengar i väst, och att bankerna på den baltiska marknaden därav slogs om kunderna på grund av de stora förtjänstmöjligheterna. Han menar däremot att pengarna från forna Sovjet kom från brott, där investeringen i väst var deras sätt att tvätta dessa pengar rena. Stefan betonar återigen att länderna från forna Sovjet klassas som högriskländer och att detta i kombination med de tydliga varningssignaler som fanns borde ha tagits hand om mycket noggrant och försiktigt.

Även Maria och Johan belyser problematiken kring de befintliga riskerna men poängterar också att institut får ha en risk för penningtvätt, men att det med en hög risk också ställs höga krav på att kunna hantera den risken. Med detta krävs att bankerna måste ha system och kontroller för att hantera de risker de är utsatta för. Detta menar Maria och Johan är en viktig del att ta med sig. Vidare menar de att geografiska riskfaktorer, regionala riskfaktorer och utländska kunder kan innebära en förhöjd risk för penningtvätt. De poängterar även att ju större och ju fler komplexa transaktioner som förekommer, desto större förståelse för transaktionerna måste bankerna ha.

Martin däremot tror att många aktörer, framförallt mindre, ofta har en bild av att de inte är utsatta för någon risk eftersom de endast har svenska kunder. Majoriteten av penningtvättsbrotten och terrorfinansieringsbrotten i svenska banker begås dock, enligt Martin, av just svenska medborgare som bor och verkar i Sverige. Samtidigt menar han att det finns en tendens att tänka att penningtvätten är något som händer långt bort i farliga länder, men påpekar att det är en viss typ av hot som finns där. Hade SEB och Swedbank inte expanderat till Baltikum tror Martin att de förmodligen varit mindre exponerade för så kallad storskalig penningtvätt och även att de således förmodligen inte hade exponerats lika mycket för den postsovjetiska brottsstrukturen. Han tror dock att det lika gärna hade kunnat hända någon annanstans, på något annat sätt.

Enligt Nicklas är det inte endast storleken av en verksamhet som har betydelse, utan han menar att en utökning av *typen* av verksamhet kan vara av lika stor vikt, om inte mer. Ger man sig in i ett nytt segment är det särskilt viktigt att analysera och värdera de risker som expansionen medför.

Både Stefan och Pia menar att bankerna har blivit en större måltavla för penningtvätt i och med expansionen av verksamheten. Stefan menar att de konsekvenser som kan komma av att agera på en större marknad är att det är svårare att överblicka och svårare att göra riskanalyser. I fallet SEB och Swedbank menar han att det blev en utmaning att lära sig om forna Sovjet, brottspengar och dylikt, något han beskriver som de komplexa delarna. Han poängterar även att det blir svårare med så kallade 'non-resident customers', eftersom det är svårare att göra en bra KYC-analys när kunden inte verkar i samma land som banken.

Pia menar att bankerna gett sig in i en region med kända risker och att de då ger sig in med öppna ögon för att göra bra affärer. Hon menar att det således blir en avvägning mellan hur stora risker de vill ta och hur mycket pengar de vill tjäna samtidigt som hon konstaterar att SEB och Swedbank här har tagit ganska stora risker då de gjort affärer med dokumenterat grovt kriminella. För penningtvättarnas del tror hon att det för dem kommit banker vilka de ser är beredda att göra affärer, som har ett etablerat rykte samt etablerade affärer med dollarn.

Det Pia och Stefan menar skulle tala emot denna expansionsmodell är att bankerna trots allt inte gjort det som lagen kräver. Pia håller med om att det förmodligen blir svårare att upprätthålla kundkontakt och kundkännedom i och med expansionen, men att det trots allt inte fråntar dem ansvaret att göra det. Hon menar att de har låtit affärerna gå över riskvärderingen och på så sätt inte gjort en vettig KYC av sina kunder. Även Stefan menar att det hade varit annorlunda om expansionen inneburit att bankerna tvingats lära sig en ny typ av verksamhet, men att det nu varit i grunden detsamma även om det handlade om högriskländer och nya KYC-analyser. Stefan poängterar att lagen kom 2014 och menar att bankerna inte hade så stor erfarenhet av penningtvättsarbetet men att det ändå bör vara liknande processer som vid kreditgivning, som handlar om kundkännedom och en avvägning mellan tillit och kontroll.

6.5 Teknologimodellen

Både Pia och Stefan anser att den teknologiska utvecklingen kan ha spelat roll i fallet SEB och Swedbank. Pia menar att kriminaliteten är global och att de kriminella vill hålla sig dolda bakom olika fasader, i egenskap av till exempel målvakter. Enligt henne är det, mot bakgrund av de digitala lösningar som skapats genom den teknologiska utvecklingen, idag enkelt att dölja sig bakom fenomenet såsom Bank ID:n. Dessutom menar hon att så fort nya teknologiska möjligheter skapas så skapar även de kriminella nya möjligheter, samtidigt som dessa kriminella oftast är betydligt snabbare på att komma på nya lösningar.

Stefan menar att det som kännetecknar banktransaktioner är att de är snabba, gränsöverskridande och många samt ofta sker i transaktionskedjor. Detta innebär att det inte handlar om enstaka, isolerade transaktioner utan om transaktioner som sker i kedjor med olika banker och i olika konton. Därav menar han att det självklart innebär en stor utmaning då teknologin går framåt och skapar ytterligare möjligheter. Dessutom poängterar han att transaktionerna inte endast varit gränsöverskridande, utan också att det är olika kulturer som mötts. Stefan tycker därmed att det är viktigt att komma ihåg den geografiska spelplan som det rör sig om, där forna Sovjet är att klassa som högriskländer. Han understryker även att det, eftersom bankerna varit verksamma i Baltikum, varit svårare att samla in information om kunderna och menar att det är lättare att hantera tillsynen i Sverige.

Även Nicklas poängterar att teknologin gör att det går snabbare att genomföra transaktioner, samtidigt som det ger möjlighet till att kunna distansera sig från brotten. Pia menar, på samma spår, att den teknologiska utvecklingen har gjort det enklare för penningtvättarna att dölja sin penningtvätt. Samtidigt framhåller hon att även om de kriminella upptäcks så är situationen ganska ofarlig för dem, eftersom det är svårt att bevisa vem som låg bakom det. Hon menar även att de kriminella litar på att myndigheter inte får tala med varandra mot bakgrund av sekretesshinder och att det även blir svårare att upptäcka dem då de lägger sig bakom en fasad.

Martin skulle däremot inte säga att tekniken har spelat roll i Baltikum-härvan, även om han instämmer i antagandet att det med teknikens hjälp möjliggörs nya teknikupplägg. Han menar att kriminella är som vilka affärsmän som helst och att de vill kunna tjäna så mycket pengar som möjligt till så lite ansträngning som möjligt. Han menar även att nya tekniker ger de kriminella nya möjligheter att begå brott, men ställer sig tveksam till om tekniken gör att penningtvättsbrotten skulle bli fler eller värre. Istället menar han att penningtvättsbrotten endast ändrar karaktär till följd av den teknologiska utvecklingen.

Såväl Martin och Nicklas som Maria och Johan betonar att även om teknologin ger penningtvättare nya metoder att tvätta pengar på så har den även förbättrat tekniken att bekämpa penningtvätten. Nicklas menar att den teknologiska utvecklingen är positiv för polisen, eftersom allt ligger kvar och de på så sätt ibland kan följa pengarna digitalt. Han menar att teknologin förvisso ger möjlighet att utnyttjas i kriminellt syfte, men poängterar att stora delar av världen fortfarande hanterar mycket kontanter. Denna användning av kontanter menar han talar emot denna modell, eftersom den teknologiska utvecklingen inte spridits över hela världen än.

Vidare menar Maria och Johan att frågan kring den teknologiska utvecklingen är tudelad. De menar att den ena aspekten är kopplad till vilka produkter och tjänster en bank har och hänvisar till penningtvättslagen, vilken säger att en aktör måste bedöma risken för penningtvätt för varje enskild tjänst och produkt som de erbjuder. De påpekar även att den teknologiska utvecklingen ställer ökade krav på instituten att förstå de nya produkterna och riskerna kring dem. Den andra aspekten vad gäller teknologisk utveckling menar de handlar om den digitalisering som skett i världen, där de menar att det blir en utmaning med alla nya IT-system som kommer och som ska fungera ihop med de gamla systemen. De poängterar även att detta är ett problem som sträcker sig längre än endast till bankerna och menar att digitaliseringen kan vara en utmaning att få allt att fungera. Likt Martin och Nicklas menar dock Maria och Johan att teknologin möjliggör att på ett effektivt sätt identifiera misstänkta kunder och transaktioner, så att det på så sätt skapas effektivare system att upptäcka penningtvätt.

För Stefans del menar han att det som kan tala emot denna modell, den så kallade teknologimodellen, är att banktransaktioner inte är något nytt fenomen. Processen med att överföra pengar via banker är något som pågått hur länge som helst, varför detta bör vara något som bankerna redan sedan tidigare har erfarenhet av.

6.6 Mörkningsmodellen

Stefan instämmer i resonemanget om att bankerna kan ha mörkat sina misstankar om penningtvätt och menar att det kan finnas två förklaringar till detta. Den första lutar han mot att 'money talks', där han syftar på de enorma förtjänstmöjligheterna som funnits i Baltikum. Som andra förklaring menar han att det kan ha varit så att bankerna trodde att detta var något de skulle kunna komma undan med. Han menar att i och med att bankerna opererade på en ny arena, i Baltikum, så kanske de tänkte sig att tillsynen på denna arena inte var lika stark som i Sverige, eftersom Baltikum låg långt bort från kontoren i Sverige och Finansinspektionen.

Även Pia menar att bankerna bör ha känt till penningtvätten, till exempel mot bakgrund av de uppenbara varningsflaggor som funnits, och anser att detta tyder på att SEB och Swedbank inte gjort tillräckliga KYC-analyser. Hon menar vidare att bankerna eventuellt kan ha valt att inte riskvärdera sina transaktioner och kunder. När bankerna i sina uttalanden menar att de inte känt till detta menar Pia således att det kan bero på att de inte gjort rätt riskvärderingar från första början. I Sverige rapporterar bankerna om sina kunder och Pia menar att det på så sätt finns rutiner inom verksamheten och mot sådan bakgrund måste det någonstans längs vägen tagits någon form av val kring detta, även om detta val inte skett rent formellt.

Nicklas menar att en generell fråga som funnits i många år är 'business over compliance' och såväl han som Maria och Johan understryker att frågan kring mörkning av penningtvätt är en fråga som måste ställas direkt till bankerna i fråga, för att se hur de själva resonerar kring problematiken. Nicklas påpekar dessutom att bankerna är skyldiga att rapportera till Finanspolisen när misstanke finns, samtidigt som han även lyfter att svensk polis samarbetar med polisen utomlands med denna problematik. Han liknar incitamenten till att mörka misstanke om penningtvätt med att leka med elden, eftersom det är ett stort risktagande från bankernas sida. Även Maria och Johan betonar att det är absolut förbjudet att mörka gentemot en tillsynsmyndighet och de menar att mörkningsmodellen baseras på motiv, varför detta är frågor som bör ställas direkt till respektive bank.

Martin däremot menar återigen att det kan ha varit så att bankerna inte förstått den problematik de gett sig in i. Han lyfter att det funnits ett antal visselblåsningar som ingen brytt sig om och menar att dessa på grund av okunskap setts som pojken som ropade varg, varför de inte insett att det är på riktigt. Även Stefan tar upp att det faktiskt funnits personer inom bankerna som räckte upp händerna och varnade, men att bankerna trots allt valde att inte lyssna till detta. Han menar att det på så vis tyder på att det bör ha funnits någon form av medvetenhet, men att det trots allt valdes att blunda för det. Däremot menar Stefan, till skillnad från Martin, att bankerna tveklöst brustit i sina kontroller och hävdar att de varit skandalöst dåliga. I synnerhet menar han att kombinationen av varningssignalerna och högriskländerna bör ha upptäckts.

Både Pia och Stefan menar att incitamenten till att mörka penningtvätten huvudsakligen handlar om pengar, men även risken för 'bad will' samt såväl nationella som internationella sanktioner. Stefan understryker dock att han tror att den viktigaste drivkraften vid tidpunkten var att tjäna pengar, något som vägde tyngre än fenomen såsom sanktion och risk för 'bad will'. Han menar att det inte ska glömmas att det handlar om affärsdrivande verksamheter med vinstkrav på sig. Pia för ett liknande resonemang där hon är övertygad om att SEB och Swedbank gjort en bedömning där det anses mer gynnsamt att ta en eventuell bot än att kontrollera sina kunder. Enligt henne är det att nedvärdera bankerna och deras kompetens att tro att de inte gjort en kalkyl över situationen. Hon menar att bankerna inte slutade göra riskbedömningar då de förflyttade sig till Baltikum, utan att de ansåg att detta var en risk värd att ta. Enligt Pia bedömdes denna risk som gynnsam fram tills dess att bristerna upptäcktes, eftersom rädslan att affärerna med dollarn skulle påverkas kom in i bilden. Vidare menar Pia att det måste skapas en kultur inom hela banken att vilja följa de regler, riktlinjer och direktiv som finns kring hantering av penningtvätt, så att ingen börjar agera utifrån sitt eget girighetsperspektiv.

Det Pia anser talar emot mörkningsmodellen är att bankerna endast valt att inte införa vissa kontroller och att bankerna trots allt har rapporterat det som de faktiskt har upptäckt. Hon anser att bankerna i grund och botten inte har utfört kontrollarbetet tillräckligt väl. Stefan menar däremot att det som skulle kunna tala emot att bankerna mörkat är självbevarelsedriften och poängterar att det bör ha funnits någon form av självbevarelsedrift under resans gång. Han menar att det åtminstone borde ha tagits på djupaste allvar när människor räckte upp handen och varnade samt att det därefter definitivt bör ha agerats på det.

6.7 Hur gå vidare?

Samtliga respondenter betonar att arbetet mot penningtvätt är något som måste arbetas vidare med. Nicklas understryker att det finns mycket som kan göras vidare i det här arbetet och anser att ett sätt att gå vidare är att arbeta tätare med banker och verksamhetsutövare. Han menar även att banker ska kunna tjäna pengar, men samtidigt leva upp till alla krav. Dessutom menar han att det även kan vara bra att arbeta mer mellan statliga och privata aktörer. Även Pia menar att samarbetet mellan myndigheter, banker och andra privata företag bör utvecklas och hon anser att det är av vikt att dela med sig av kunskaper och erfarenheter inom det här området. Maria och Johan betonar även de vikten av ett ökat samarbete och menar bland annat att de från myndigheternas sida fortsätter att samarbeta både nationellt och internationellt.

Martin poängterar att det viktigaste framåt är att alla förstår att arbetet mot penningtvätt är en form av kriminalunderrättelsetjänst och alltså en brottsbekämpning. Även Maria och Johan menar att det är av vikt att alla förstår varför penningtvättslagen finns och ständigt tar i beaktning vad lagen är till för, nämligen att förhindra penningtvätt. Slutligen betonar Stefan att det som bör göras vidare är att gå ut med ansvarsutkrävande både från myndigheter såsom Finansinspektionen och Ekobrottsmyndigheten, men även från USA och baltiska myndigheter.

7. Diskussion

En av utgångspunkterna i våra förklaringsmodeller är den kultur inom vilken bankerna utvecklat sina verksamheter. En förutsättning för att en bankverksamhet ska fungera är att relationen mellan bank och kund präglas av förtroende och tillit, där kunden har förtroende för bankens expertis och banken litar på kundens kreditvärdighet. Därtill finns en tydlig historisk struktur av tillit i den svenska kulturen, i vilken både SEB och Swedbank initialt utvecklat sina verksamheter. Vi menar att den förtroendekultur som präglar de två bankernas verksamheter kan utnyttjas, eftersom tillit ökar möjligheterna för opportunistiska aktörer att lyckosamt, utan upptäckt, agera svekfullt.

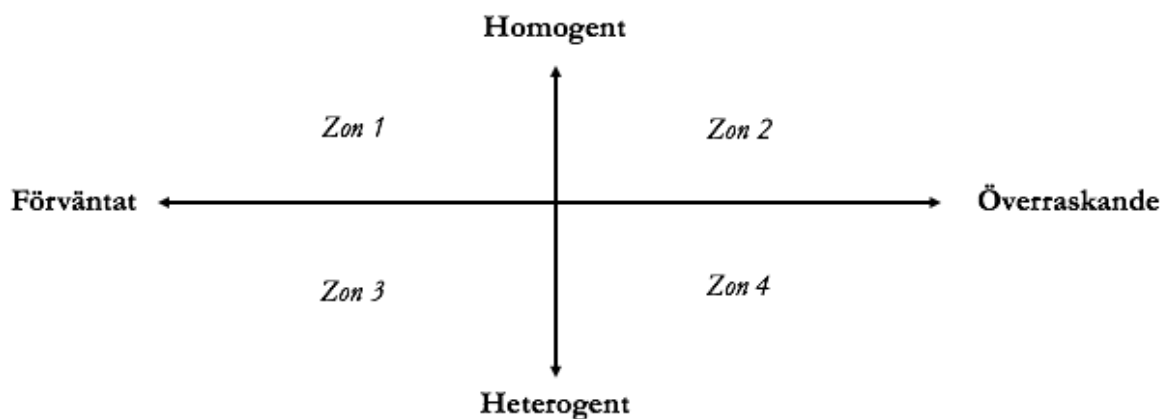
Samtidigt har bankinstitut under lång tid ägnat sig åt att förbättra sin förmåga att bedöma kreditrisker, något som på så sätt gjort att de med tiden kunnat sänka sina transaktionskostnader vad gäller dessa. I modern tid har den teknologiska utvecklingen möjliggjort en sänkning av transaktionskostnaderna för banker ytterligare, eftersom nya tekniker kan underlätta olika moment i informationsinsamling och kundkännedom. Därmed har banker, såsom SEB och Swedbank, kunnat erhålla resurser för att expandera från den lilla orten till en större marknad, varför en etablering i Baltikum varit möjlig. Med den baltiska expansionen menar vi dock att transaktionskostnaderna åter bör ha ökat, eftersom nya marknader och nya kulturer torde göra erhållande av information och således bedömning av risker dyrare. Bankerna har på så sätt utsatt sig för avtal med transaktionskostnader som kan ha överstigit vad de haft förmåga att hantera. Därtill ska även noteras en ytterligare aspekt vad gäller teknologisk utveckling, eftersom denna förser aktörer med fler metoder att utföra opportunistiska handlingar på. Även detta kan öka transaktionskostnaderna för bankerna vad gäller kundkännedom och kontroller.

Det genomgående resonemanget i våra förklaringsmodeller är att fallet SEB och Swedbank i mångt och mycket torde kunna begripliggöras mot bakgrund av en inneboende kultur av tillit och förtroende samt som följd av en begränsad rationalitet. Med detta menar vi att bankernas förtroendekultur gjort dem oförmögna att se avtalen med vissa kunder i Baltikum som avtal med alltför höga transaktionskostnader, något som ytterligare spärr på riskerna för bankerna att luras av ett opportunistiskt beteende.

Vidare menar vi att de ökade, och till slut för höga, transaktionskostnaderna också kan ha gett upphov till en situation där bankerna slutligen bedömt det som mer lönsamt att avstå från ett lagenligt kontrollarbete och istället riskera vite vid upptäckt. Vi menar också att det inte endast behöver vara penningtvättande kunder som agerar efter ett opportunistiskt beteende, eftersom det kan ha legat i bankernas intresse att behålla stora kunder i banken, eventuella penningtvättskopplingar till trots.

7.1 Validering av modellerna

Transaktionskostnader och opportunistiskt beteende har varit centrala utgångspunkter i uppbyggnaden av våra fyra förklaringsmodeller, där samtliga modeller är uppbyggda på någon eller båda av dessa teoretiska begrepp. Transaktionskostnader och opportunistiskt beteende går på så vis tvärs genom alla modeller, varför det kan vara av intresse att analysera och validera modellerna utifrån dessa perspektiv. Därutöver har det via resultatet framkommit, för oss, nya aspekter vad gäller penningtvättsproblematiken, vilka inte har belysts i modellerna. Dessa används för att ytterligare validera och analysera våra förklaringsmodeller.

Figur 7.1-1: Utgångspunkt för analys

Genomgående i analysen utgår vi från figur 7.1-1, vilken används för att skapa en bild över de olika aspekterna som framkommer i vårt resultat. Vår tanke med detta är att klargöra och analysera huruvida dessa aspekter varit förväntade eller överraskande för oss samt huruvida respondenterna som grupp varit homogena eller heterogena i sina svar. Zon 1 visualiserar förväntade resultat vilka belysts av majoriteten av respondenterna. Zon 2 visualiserar resultat som för oss anses överraskande men som majoriteten av respondenterna lyft. Zon 3 och 4 visualiserar resultat som enbart tagits upp av enstaka respondenter, där förväntade resultat kan placeras i zon 3 och överraskande resultat i zon 4.

7.1.1 Ur ett transaktionskostnadsperspektiv

I våra förklaringsmodeller har vi identifierat ökade transaktionskostnader vad gäller bankers expansion av sin verksamhet och den teknologiska utvecklingen. Således anser vi att det är av vikt att validera expansionsmodellen och teknologimodellen ur ett transaktionskostnadsperspektiv.

I vårt resultat framkommer att den teknologiska utvecklingen bidragit med en stor utmaning i hanteringen av penningtvätt, då det bland annat blivit svårare att hänga med och samla in information samt svårare att bevisa vem som ligger bakom transaktioner. Dessutom framkommer att det går snabbare att genomföra transaktioner och att den teknologiska utvecklingen ställer högre krav på bankinstituten att förstå de nya produkterna och riskerna kring dem. Det här är ett *homogent* och *förväntat* resultat, eftersom det lyfts av fyra av fem respondenter samt stödjer det resonemang som vi för i teknologimodellen, där vi argumenterar för att det bör uppstå ökade transaktionskostnader när teknologin går framåt.

Vi anser således att detta resultat kan placeras i zon 1 i figur 7.1-1 och att det därmed styrker den grundläggande tesen i teknologimodellen. Å andra sidan framkommer det även i resultatet att arbetet mot penningtvätt inte bör skilja sig från arbetet med att bedöma kreditrisker, något bankerna historiskt sett varit duktiga på. Detta är en *heterogen* aspekt såväl som en *överraskande*, eftersom det inte är något resonemang som vi fört i våra modeller. I figur 7.1-1 menar vi att detta resultat därmed placeras i zon 4. Med sådant resonemang torde transaktionskostnaderna i själva verket inte ha ökat så pass mycket att bankerna inte kunnat hantera penningtvättsproblemet. Detta anser vi går att se på från olika vinklar.

Resonemanget kring att transaktionskostnaderna inte bör ha ökat som ett resultat av den teknologiska utvecklingen kan styrkas av att bankerna inte bör ha behövt utveckla nya tekniker och verksamhetsmetoder i och med att det torde vara liknande arbetsprocesser i arbetet med både kreditrisker och penningtvätt. Däremot menar vi att den teknologiska utvecklingen bör ha utökat metoderna även vad gäller kreditrisker och att det på så sätt bidragit till ökade transaktionskostnader för bankerna oavsett. Ett ytterligare resonemang är, enligt oss, att de som utnyttjar bankerna för penningtvätt är kriminella aktörer, vilka vi tänker oss är mer benägna att finna kryphål för sina verksamheter med hjälp av den teknologiska utvecklingen. Dessutom menar vi att tekniken inte endast bidrar till en för bankerna ökad risk att utnyttjas för penningtvätt utan för alla typer av kriminell verksamhet, inklusive fejkad kreditvärdighet.

Att transaktionskostnaderna skulle ha ökat som en följd av SEB:s och Swedbanks expansion till Baltikum är däremot en tes som inte stöds av majoriteten av våra respondenter. Respondenterna menar *homogent* att expansionen inneburit så stora förtjänstmöjligheter för bankerna att kostnaderna inte bör ha varit ett problem för verksamheten. De menar således att SEB och Swedbank bör ha haft råd med de ökade kostnaderna då vinsterna från expansionen bör ha överstigit dessa kostnader. Resultatet kan ses som en *överraskande* aspekt, eftersom vi i expansionsmodellen argumenterar för att bankerna fallerat i sina kontroller till följd av de ökade transaktionskostnaderna. Vi anser mot denna bakgrund att detta resultat kan placeras i zon 2 i figur 7.1-1 och därmed även att resonemanget kring förtjänstmöjligheter kan försvaga legitimiteten i vår expansionsmodell. I modellen utgår vi från att kostnaderna för att kontrollera kunder på den nya marknaden stigit men har däremot inte tagit någon hänsyn till de ökade vinster som kan komma av en expansion. Vi ser detta som en intressant aspekt eftersom detta innebär att vårt förda resonemang kan ses som för enkelt och att även ytterligare aspekter, såsom vinstmöjligheter, måste belysas i denna kontext. Mot denna bakgrund menar vi att de ökade transaktionskostnaderna som torde kommit av bankernas expansion inte kan begripliggöra bankernas agerande i Baltikum-härvan om dessa kostnader studeras isolerat, vilket de i mångt och mycket gör i uppbyggnaden av expansionsmodellen. Däremot framkommer i resultatet att bankerna de facto blivit en större måltavla för penningtvätt som följd av den baltiska expansionen, eftersom detta gjort det svårare att överblicka verksamheten och göra fullständiga riskanalyser. Samtidigt ställs med en hög risk för penningtvätt även höga krav på att kunna hantera dessa risker, vilket i fallet SEB och Swedbank bör ha lett till att det krävts mer resurser till kontrollarbetet. Detta är något som ändock talar för att transaktionskostnaderna faktiskt ökat för bankerna, även om ökningen inte nödvändigtvis behövt överstiga de vinster de kunnat erhålla.

7.1.2 Med hänsyn till opportunistiskt beteende

Genomgående i tre av våra fyra förklaringsmodeller finns resonemang kring aktörers opportunistiska beteende som bidragande orsak till Baltikum-härvan. Dessa opportunistiska handlingar menar vi har utförts av såväl penningtvättande aktörer som bankerna själva. Således anser vi att det är av vikt att validera dessa tre modeller, vilka är mörkningsmodellen, förtroendemodellen och teknologimodellen, med hänsyn till opportunistiskt beteende.

I resultatet framkommer återkommande att bankernas förtjänstmöjligheter har prioriterats högre än deras riskvärdering. Genomgående förs ett resonemang kring att bankerna avsiktligt har låtit vinstmöjligheterna ta över hur de har styrt sina verksamheter, vilket gjort att de inte tagit hänsyn till alla risker som de bör ha gjort. Detta framkommer framförallt i frågor kopplade till mörkningsmodellen, där det resoneras kring bankerna som giriga aktörer. I figur 7.1-1 anser vi att denna aspekt kan placeras i zon 1, eftersom resonemanget förs *homogent* av flera respondenter samt är *föväntat* eftersom vi i mörkningsmodellen antar att bankerna trots allt är vinstmaximerande verksamheter som vill tjäna pengar. Således är detta resultat något som vi anser kan styrka vår tes i mörkningsmodellen, där girigheten helt enkelt kan ha gjort att SEB och Swedbank agerat opportunistiskt på sådant sätt att de inte gjort tillräckliga kontroller.

Enligt penningtvättslagen följer dock krav på ett välutvecklat kontrollarbete av kunder och det kan därmed diskuteras hur långt en aktör faktiskt är villig att gå för sina förtjänster. Det här är en faktor som vi menar kan tas i beaktning i fallet SEB och Swedbank. I resultatet framkommer resonemang kring att bankerna eventuellt prioriterat sina affärer högst i tron om att de skulle komma undan med detta mot bakgrund av det geografiska avståndet till de svenska tillsynsmyndigheterna. Dessutom visar resultatet *homogent* att det under den berörda tidsperioden funnits en stor avsaknad av regulatoriskt tryck. Vidare faller båda dessa faktorer, det geografiska avståndet och det regulatoriska trycket, under *överraskande* aspekter. Detta eftersom vi i mörkningsmodellen fört argument kring att bankerna har prioriterat sitt vinstintresse först, men inte resonerat kring om och i så fall hur de trott att de kunnat komma undan med det. I figur 7.1-1 anser vi därmed att dessa aspekter kan placeras i zon 2. Vi menar att dessa faktorer, att bankerna satt sitt vinstintresse först och samtidigt tänkt att de kan komma undan med att bortprioritera sina kontroller, tillsammans kan vara en förklaring till SEB:s och Swedbanks agerande i Baltikum-härvan. På så sätt har incitamenten till att tjäna pengar vägt tyngre för de svenska storbankerna. Stora bitar av detta resonemang finns i mörkningsmodellen, men de aspekter som framkommit genom resultatet kan, enligt oss, ses som stärkande komplement till denna modell.

Därutöver framkommer av resultatet även argument kring att Baltikum-härvan inte uppstått som resultat av ett opportunistiskt beteende utan snarare som en följd av naivitet, aningslöshet och en avsaknad av förståelse för penningtvättsproblematiken. Detta innefattar att bankerna inte haft förståelse för, eller tillräcklig kunskap om, den komplexa hotbilden i Baltikum och att det funnits en bristande insikt från centralt håll. I figur 7.1-1 menar vi att denna aspekt kan placeras i zon 2, eftersom den lyfts *homogent* i resultatet och samtidigt är en *överraskande* aspekt i frågan om fallet SEB och Swedbank. I våra modeller har vi genomgående utgått från att bankerna har haft full förståelse för problematiken och att härvan snarare baserats på att de antingen inte haft råd att hantera den eller aktivt valt att bortse från den.

Okunskap skulle dock kunna vara en aspekt som även den kan klargöra bankernas agerande i Baltikum-härvan. Vi menar att det trots allt finns något mänskligt i att inte förstå en situation som tidigare inte upplevts och att erfarenhet är en grundläggande faktor i att kunna förstå hela bilden av en problematik. Med en utbredd okunskap i bankerna menar vi att varningssignaler för penningtvätt kan ha missuppfattats, att väl utvecklade kontroller för kundkännedom kan ha uteblivit och att inga eller få försiktighetsåtgärder vidtagits. Därtill framkommer argument i resultatet kring att de visselblåsningar som funnits i de båda bankernas verksamheter helt enkelt kan ha setts som falska varningar eftersom bankerna saknat kunskapen om penningtvättsproblematiken. Detta kan således vara en ytterligare förklaring till att bankerna hamnat i den situation de befinner sig i idag, vilken vi inte tagit upp i någon av våra modeller.

Å andra sidan framkommer det även aspekter i resultatet som tyder på att dessa visselblåsningar bör vara en indikation på bankernas medvetenhet kring problematiken. SEB och Swedbank torde således ha blivit upplysta om problemen, men valt att blunda snarare än agera. Resonemanget styrks av att det i resultatet framkommer att kombinationen av placeringen i högriskländer tillsammans med tydliga varningssignaler bör ha upptäckts och att bankernas kunskap omöjligt kan ha varit så låg. Därmed bör SEB och Swedbank ha känt till penningtvätten vilket således tyder på att bankerna valt att inte göra tillräckliga KYC-analyser. I figur 7.1-1 anser vi att denna aspekt kan placeras i zon 1, eftersom den är *föväntad* då den går i linje med våra resonemang i mörkningsmodellen och *homogen* eftersom majoriteten av de respondenter som uttalat sig om mörkningsmodellen lyft samma aspekt. Detta faktum kan således tala för den del av mörkningsmodellen som avser att bankerna agerat opportunistiskt och att de, mot bakgrund av maximerad nytta, valt att bortse från att affärer med kunder med penningtvättskopplingar kan ha förekommit.

Det kan även diskuteras huruvida penningtvättande kunder agerar opportunistiskt, där vi menar att detta bör vara en grundläggande orsak till att penningtvättsproblematiken uppstår från första början. Med detta menar vi att om möjligheten för en kriminell att agera opportunistiskt finns så ökar risken för aktörer såsom banker att utnyttjas för penningtvättsbrott. I resultatet framgår det att de kriminella kunderna utnyttjar Sveriges goda rykte och aktivt använder de svenska bankerna för att få en form av kvalitetsstämpel på sin verksamhet. Det understryks även att kunderna utnyttjar den svenska tilliten i och med att de förutsätter att bankerna kommer att lita på dem som kunder. Det här resultatet menar vi kan ses som penningtvättarnas sätt att agera opportunistiskt, vilket kan kopplas till det resonemang vi för i förtroendemodellen angående penningtvättarnas sätt att utnyttja bankernas begränsade rationalitet. Således är detta en *föväntad* aspekt, som vidare förekommer *heterogent* i resultatet, vilket därmed kan placeras i zon 3 i figur 7.1-1. Detta går även att diskutera utifrån den nya aspekten kring okunskap som tidigare diskuterats, där den begränsade rationalitet som vi menar kan finnas inneboende hos bankerna skulle kunna ges i uttryck i någon form av okunskap. Resultatet kan tolkas som att penningtvättarna har lyckats med att utnyttja förtroendet hos bankerna och på så sätt kunnat tvätta pengar via dessa, där det kan tolkas som att de penningtvättande kunderna signalerat sig som hederliga kunder så pass bra att bankerna trott på det. Detta anser vi stödjer resonemanget kring opportunistiskt beteende och begränsad rationalitet som förs i förtroendemodellen och vi menar att det här skulle kunna vara en förklaring till SEB:s och Swedbanks roll i Baltikum-härvan.

Utifrån resultatet framkommer även att de penningtvättande kunderna kan utnyttja den teknologiska utvecklingen genom att skapa nya sätt att dölja sin penningtvätt på och dessutom distansera sig från brotten, alltså nya sätt att agera opportunistiskt på. Resultatet går i linje med uppbyggnaden av teknologimodellen, varför vi ser detta som ett *förväntat* resultat. Det understryks även av flera respondenter varpå vi kan se det som ett *homogent* resultat och därmed anser vi att resultatet kan placeras i zon 1 i figur 7.1-1. Således menar vi att detta resultat kan styrka förklaringsgraden i vår teknologimodell och att denna typ av opportunistiskt beteende därmed kan tänkas förklara SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan.

Däremot framkommer det av resultatet att den teknologiska utvecklingen även skapar nya sätt och möjligheter att bekämpa penningtvätten på. Det framkommer att teknologin gjort att det blivit enklare att spåra penningtvätten digitalt samtidigt som den gjort det enklare att identifiera misstänkta kunder och transaktioner. Det är här något som presenteras *homogent* från våra respondenter, samtidigt som det för oss var en *överraskande* aspekt, varför vi anser att den bör placeras i zon 2 i figur 7.1-1. Ställer vi denna aspekt i kontrast till aspekten kring att teknologin ökat möjligheterna att utföra penningtvätt på, vilken kan anses styrka tesen i teknologimodellen, kan det diskuteras hur väl förklarande modellen faktiskt är. Vi menar att det därmed måste ske en avvägning mellan vilken av aspekterna som kan ha haft störst inverkan i penningtvättsarbetet, eller om aspekterna helt enkelt tagit ut varandra. Mot bakgrund av denna ovisshet anser vi att förklaringskraften i teknologimodellen kring vad som har hänt i Baltikum försvagas och menar att det, utifrån detta resonemang, inte med säkerhet går att säga huruvida utvecklingen av teknologi kan vara en förklaring till SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum.

7.1.3 Övriga aspekter

Utöver de aspekter kring SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum som tagits upp med hänsyn till transaktionskostnader och opportunistiskt beteende visar vårt resultat på ytterligare faktorer som kan förklara härvan, vilka inte har belysts i modellerna. Vi menar att dessa faktorer för oss ses som överraskande samtidigt som de hjälper oss i valideringen av våra modeller.

Den fundamentala utgångspunkten i förtroendemodellen är antagandet om att SEB och Swedbank har präglats av det så kallade svenska förtroendet, något vi menar kan ha påverkat bankernas agerande i Baltikum-härvan. I vårt resultat framkommer att denna tillit bör ställas i kontrast till konceptet integritet och att svenskar till viss mån kan ses som konflikträdsla. Detta är en *överraskande* och *heterogen* aspekt, som därmed kan placeras i zon 4 i figur 7.1-1, vilken vi finner viktig att belysa ytterligare. Förhållandet mellan tillit och integritet är något som ger en ytterligare dimension till den grundtes vi för i förtroendemodellen och vi anser att aspekten kring konflikträdsla är något som ytterligare bör belysas i analysen av bankernas roll och agerande i Baltikum-härvan.

Skulle det vara så att bankerna har agerat på någon form av konflikträdsla när de granskat sina kunder menar vi att detta bör ha genomsyrat hela deras kontrollsystem och således även präglat hela kulturen inom banken. För att återkoppla till tidigare resonemang kring att bankerna åsidosatt de visselblåsningar som kommit fram inom bankerna anser vi att konflikträdslan skulle kunna stå som en förklaring till ignorerandet. Med detta menar vi att bankerna först och främst kan ha varit rädda för att ifrågasätta sina kunder när de upptäckt något misstänksamt, eller varit rädda för att hitta något vid kontroll och således valt att inte införa dessa kontroller. För det andra kan bankerna även ha varit rädda för att gå emot varandra internt inom banken och på så vis valt att inte agera på visselblåsningarna, eftersom de inte velat gå emot gruppens linje. Samtidigt menar vi att visselblåsarna kan ses som aktörer som inte har varit konflikträdsla men eftersom dessa de facto har ignorerats förmodar vi att den stora majoriteten inom bankerna trots allt kan ha präglats av denna konflikträdsla. Det bör dock diskuteras hur utpräglad denna konflikträdsla är med tanke på *heterogeniteten* i detta resultat, eller om bankernas agerande snarare kan bero på aktörernas girighet. Utifrån denna aspekt måste en avvägning göras kring vilka egenskaper som legat bakom SEB:s och Swedbanks agerande i Baltikum-härvan. Här menar vi att det bör beaktas vilka incitament som legat bakom att bankerna ignorerat visselblåsningarna samt inte haft tillräckliga kontroller. Antingen kan det tänkas att bankerna agerat på sin konflikträdsla, där vi anser att förtroendemodellen skulle kunna vara en del av förklaringen till bankernas agerande, eller så kan det tänkas att de helt enkelt varit giriga och agerat på vinstintresse. Detta agerande skulle i sådant fall styrka mörkningsmodellen.

En ytterligare aspekt som inte tagits med i modellerna är det internationella perspektivet. I resultatet framkommer att den svenska förtroendekulturen förmodligen inte kan appliceras på en internationell marknad. Detta är en *heterogen* och *överraskande* aspekt vilken vi således anser kan placeras i zon 4 i figur 7.1-1. I vårt modellbyggande har vi utgått från en ansvarsfördelning där bankernas ledning i Sverige ansvarar för verksamheternas kontroller och rutiner, men denna nya internationella aspekt ger oss en ytterligare dimension att se problematiken på. Vi anser detta som en viktig aspekt eftersom penningtvättshärvan vi undersöker har skett i Baltikum och att det därmed kan diskuteras på vilken nivå det svenska förtroendet kan ha spelat in. Om det inte funnits tydligt utformade rutiner och riktlinjer av de svenska huvudkontoren så menar vi att denna aspekt bör ha spelat en betydande roll eftersom kontrollerna för kundkännedom då inte kunnat färgas av det svenska förtroendet överhuvudtaget. Detta är således en aspekt som i sådant fall skulle tala emot huvudargumenten i förtroendemodellen och därmed tala för att denna modell inte fullt ut kan begripliggöra SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan.

Därutöver framkommer även, som en del av det internationella perspektivet, att argumenten i teknologimodellen kan undermineras om hänsyn tas till att stora delar av världen fortfarande hanterar en stor mängd kontanter. Även detta är en *heterogen* och *överraskande* aspekt som kan placeras i zon 4 i figur 7.1-1. Trots att detta resonemang är *heterogent* i vårt resultat anser vi att det är en viktig aspekt att lyfta i valideringen av vår teknologimodell. Med detta menar vi att användandet av kontanter innebär att teknologin inte kan utnyttjas på det sätt som vi beskrivit i modellen eftersom kontanter kräver fysisk hantering av fysiska aktörer. Därmed kan det tänkas att teknologimodellen inte har någon förklaringskraft på den internationella marknaden i stort. Vi menar dock att det i Baltikum-härvan kan antas att den teknologiska utvecklingen kunnat spela roll, eftersom tekniken torde finnas tillgänglig på just denna arena. Således skulle teknologimodellen fortfarande kunna bibehålla legitimitet i det specifika fallet, även om den är svårare att applicera på det mer generella planet.

7.2 Sammanfattande validering

I ovan diskussion framkommer både för- och motargument för respektive modell utifrån de olika analysperspektiv som presenterats. Därav är en kort och koncis sammanfattning av huvudargumenten nödvändig för att kunna utreda huruvida våra modeller är användbara i att begripliggöra SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan.

Från den övergripande valideringen av våra modeller framkommer två *heterogena* huvudargument vilka kan användas för att stödja de teser vi för i förtroendemodellen. Det ena argumentet gäller att kriminella utnyttjat att bankerna litat på dem och det andra stödjer tesen genom kopplingen till integritet och konflikträdsla. Samtidigt visar motargument att det internationellt inte går att använda förtroenderesonemanget, en aspekt som även den framkommit *heterogent*. Vid en avvägning mellan huvudargumenten menar vi att hänsyn bör tas till heterogeniteten i dessa resultat. Eftersom samtliga av dessa argument endast belysts av en minoritet av respondenterna menar vi att modellens förklaringskraft varken kan styrkas eller försvagas utifrån vårt resultat. Det är på så vis ovisst till vilken mån den svenska förtroendekulturen kan ha påverkat bankernas roll och agerande i Baltikum-härvan.

Vidare har inte framkommit några aspekter som kan användas för att styrka vår tes i expansionsmodellen. Istället har samtliga respondenter fört resonemang där de menar att bankernas förtjänstmöjligheter bör ha gjort att de skulle ha haft råd med de ökade transaktionskostnaderna som kan ha kommit av expansionen. Eftersom denna aspekt är *homogen* menar vi att den har tillräcklig tyngd för att underminera de resonemang som förs i expansionsmodellen. Därmed menar vi att bankernas expansion förmodligen inte, i någon större utsträckning, har påverkat bankernas roll och agerande i Baltikum-härvan.

Vad gäller teknologimodellen har både för- och motargument framkommit i den övergripande valideringen av modellerna. De huvudargument som stödjer modellens tes grundar sig på att det skapats nya möjligheter för penningtvättare att agera opportunistiskt på och att transaktionskostnaderna för bankerna därmed har ökat. Motargumenten till teknologimodellen innefattar det faktum att teknologin möjliggjort nya sätt att bekämpa penningtvätten på samt att resonemanget inte är internationellt applicerbart. Både för- och motargumenten är *homogena* aspekter, vilket vi menar gör teknologimodellens förklaringsgrad oviss. Mot bakgrund av de *homogena* aspekter som styrker modellen anser vi dock att den teknologiska utvecklingen till viss mån skulle kunna förklara bankernas roll och agerande i Baltikum-härvan.

Därutöver har även framkommit starka argument för mörkningsmodellen, där den del av modellen som rör vinstmaximering är den som främst har belysts i den övergripande valideringen. Dessa är huvudsakligen resonemang kring att bankerna avsiktligt låtit vinstmöjligheterna ta över styrningen av verksamheterna och att ignorandet av visseblåsningar tyder på en befintlig medvetenhet. Därtill framkommer att bankerna även kan ha agerat opportunistiskt och svekfullt mot bakgrund av det geografiska avståndet till huvudkontoren samt på grund av en avsaknad av regulatoriskt tryck. Samtliga av dessa aspekter har framkommit *homogent* och fungerar som styrkande för och komplettering till de resonemang vi för i mörkningsmodellen. Mot denna bakgrund vill vi påstå att bankernas vinstmaximerande motiv till att mörka misstanke om penningtvätt till stor del bör kunna vara en del av förklaringen till bankernas roll och agerande i Baltikum-härvan.

Avslutningsvis framkommer genomgående, i såväl våra modeller som i vårt resultat, resonemang kring att SEB och Swedbank har brustit med avseende på transaktionskostnader gällande kontroll, kvalité och konflikt. Vi menar, mot bakgrund av detta, att bankerna generellt sett kan tänkas ha varit dåliga på att bedöma kvalitén på sina arbetsätt, kontrollera sina kunder och att de möjligtvis även varit konflikträdsla. Här kan det tänkas att bankerna upplevt så pass höga transaktionskostnader att de velat undvika kostnaderna kopplade till kundkännedom, där de i och med expansionen inte längre kunnat förlita sig på ett repeterande spel, historiskt anseende och kundernas etablerade rykte. Därtill kommer resonemangen kring konflikträdsla, där vi menar att bankerna kanske helt enkelt inte velat ifrågasätta sina kunder i för stor utsträckning och således kommit att brista i kontrollernas, eller kundkännedomens, kvalité. Vidare menar vi att bankerna, istället för att utforma väl fungerande kontrollrutiner, kan ha förlitat sig på de signaler som deras kunder sänt ut och att de på så vis kan ha fallerat genom att i för stor utsträckning lita på att dessa signaler varit sanna och hederliga. Förtroende och tillit mellan aktörer kan vara ett lyckosamt sätt att minska transaktionskostnader på, varför vi menar att bankerna kan ha varit alltför benägna att hantera de höga kostnaderna genom att utveckla relationer till kunder som de kanske inte alltid borde ha gjort.

8. Slutsatser

I denna uppsats har vi hitintills studerat validiteten i respektive modell var för sig och således diskuterat förklaringarna som enskilda teser för hur Baltikum-härvan har kunnat uppstå. Vi vill dock poängtera att förklaringsmodellerna bör ses som olika komponenter i problematikens helhetsbild och att de därmed inte har samma förklaringskraft om de endast studeras isolerat. Förklaringsmodellerna visualiserar olika perspektiv och incitament som leder till bankers agerande och tillsammans begripliggör de varför banker, såsom SEB och Swedbank, brustit vad gäller kontroll, kvalitet och konflikthantering. Vi menar att en inneboende kultur av tillit i kombination med begränsad rationalitet utgör ekonomiska förklaringar till varför banker generellt sett brister i bedömningen av kvalitén vad gäller penningtvättsarbetet, men också till att bankerna inte kunnat hantera de kostnader för kundkännedom som expansionen till Baltikum gett upphov till. Samtidigt kan teknologisk utveckling och expansion förse penningtvättande aktörer med ytterligare metoder att utnyttja bankers förtroende på. Med detta menar vi att bristande rutiner för kundkännedom skapar nya möjligheter för penningtvättande aktörer att etablera sig i banksystemen och att den teknologiska utvecklingen förser dessa aktörer med ytterligare metoder att utnyttja dessa möjligheter på. Vi menar även att hänsyn bör tas till att banker är vinstdrivande verksamheter, något som torde vara en bidragande faktor till expansion, samtidigt som viljan till vinstmaximering kan öka incitamenten till att negligera eventuella misstankar om penningtvätt.

Tillsammans belyser och begripliggör våra fyra förklaringsmodeller stora delar av den penningtvättsproblematik som SEB och Swedbank stått inför. Förtroende, teknologisk utveckling, expansion och mörkning är viktiga komponenter i den process som lett fram till den penningtvättshärva i Baltikum som vi studerat här. Våra förklaringsmodeller skapar tillsammans en mer nyanserad bild av SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan, men därtill finns även andra aspekter som inte fångas upp av modellerna. Vi menar således även att det kan finnas ytterligare faktorer som kan begripliggöra situationen. Ett exempel på detta skulle kunna vara aspekten kring okunskap, vilken står utanför våra fyra modeller och innebär att bankerna inte haft förmåga att förstå den situation som de stått inför.

Därtill går det även att vrida och vända på de redan belysta aspekterna i våra modeller, såsom till exempel förtroendenaspekten. Med detta menar vi till exempel att det signaleringsspel vi beskrivit i förtroendemodellen trots allt är ett spel mellan två parter, varför det är såväl viktigt som intressant att studera samtliga spelares strategier och motiv. Med detta menar vi att det inte behöver vara på så vis att förtroendekulturen endast gjort att bankernas kontroller varit bristfälligt utformade, utan att det även kan vara så att penningtvättande aktörer velat utnyttja det förtroende som en svensk bank faktiskt inger. Dessa aktörer kan alltså ha velat använda svenska banker som någon form av målvakt och legitim stämpel för sina kriminella verksamheter, för att därigenom skapa sig ett bättre rykte på den internationella marknaden. De kan därmed ha varit mer benägna att utnyttja banker såsom SEB och Swedbank. På så sätt kan det tänkas att penningtvättarna lagt än mer fokus och resurser på att utforma signaler som faktiskt kan lura bankerna att tro att de är hederliga kunder. Här kan tänkas att de utnyttjat bland annat den teknologiska utvecklingen för att skapa bättre signaler, till exempel genom att skriva sina bolag på mer legitima adresser och skapa fejkade affärsverksamheter.

Sammanfattningsvis vill vi understryka att penningtvättsproblematiken är såväl ny som oerhört komplex, där vi kan konstatera att våra fyra förklaringsmodeller tillsammans kan skapa en mer nyanserad bild av penningtvättsproblematiken, men ändock inte till fullo kan utgöra helhetsbilden. I syfte att utvärdera incitamentsstrukturen för hantering av penningtvätt anser vi att det således bör identifieras fler faktorer som kan ha lett fram till SEB:s och Swedbanks roll och agerande i Baltikum-härvan. Avslutningsvis kan vi, utifrån de aspekter som framkommit i denna uppsats, fastställa att något som faktiskt har felat i denna härva är samarbetet mellan olika institut och penningtvättsbekämpande aktörer samt en avsaknad av tydliga direktiv och kännbara straff. Vidare menar vi att en utveckling och förbättring på dessa fronter krävs för att kunna åtgärda penningtvättsproblematiken.

8.1 Förslag på vidare studier

Vi är medvetna om att det utifrån denna uppsats inte kan dras definitiva slutsatser vad gäller den mer generella bilden av penningtvättsproblematiken, eftersom en av våra slutsatser är att ytterligare faktorer krävs för att fullt ut begripliggöra även det specifika fall vi utrett. Först och främst krävs en full förståelse för den incitamentsstruktur som möjliggjort Baltikum-härvan, men även förståelse för, och fallstudier om, liknande händelseförlopp. När förståelse för dessa faktorer och situationer formats kan den slutligen appliceras på ett större plan, där penningtvättsproblematiken i stort kan utredas. Därmed menar vi att vidare studier bör undersöka liknande situationer i andra banker, i andra penningtvättshärvor och i andra länder. Därefter menar vi att även större studier bör genomföras, vilka studerar penningtvättsproblematiken i stort.

Andra intressanta forskningsområden är att istället utgå från något annat perspektiv än det bankperspektiv vi utgått från i denna uppsats. Exempel på detta skulle kunna vara att utgå från penningtvättsbekämpande myndigheters perspektiv, vilket hade varit intressant för att utreda tillsynen av penningtvättshantering. Ett annat exempel skulle kunna vara att utgå från de penningtvättande aktörernas perspektiv, där mer fokus skulle ligga på deras incitament att utnyttja olika institut för penningtvätt än vad som gjorts i denna uppsats. Samtliga av dessa förslag anser vi skulle öka den övergripande förståelsen för den utbredda penningtvättsproblematiken i samhället.

Referenser

- Bolton, R. J., & Hand, D. J. (2002). Statistical Fraud Detection: A Review. *Statistical Science*, 17(3), 235-249. doi: 10.1214/ss/1042727940
- Bryman, A., & Bell, E. (2017). *Företagsekonomiska forskningsmetoder* (3. uppl.). Liber.
- Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, 4(16), 386-405. doi: 10.2307/2626876
- Dhaya, A. M. D., & Ravi, R. (2020). Multi feature behavior approximation model based efficient botnet detection to mitigate financial frauds. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*. doi: 10.1007/s12652-020-01677-w
- Drezner, D. W. (2005). Globalization, harmonization, and competition: the different pathways to policy convergence. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 841-859. doi: 10.1080/13501760500161472
- Dyfvermark, J., Larsson Kakuli, L., & Gordh Humlesjö, A. (2019). *Uppdrag granskning och TT avslöjar: Misstänkt penningtvätt i SEB*. Hämtad 5 februari, 2020, från SVT Nyheter, <https://www.svt.se/special/seb/penningtvatten/>
- Engdahl, O. and Larsson, B. (2016). Duties to distrust: the decentring of economic and white-collar crime policing in Sweden. *British Journal of Criminology*, 56 (3), 515-536. doi:10.1093/bjc/azv070
- Finansdepartementet. (2019). *Bekämpning av penningtvätt och finansiering av terrorism*. Hämtad 5 februari, 2020, från Regeringskansliet <https://www.regeringen.se/artiklar/2015/10/bekampning-av-penningtvatt-och-finansiering-av-terrorism/>
- Finansinspektionen. (2018). *Kundkännedom*. Hämtad 29 april, 2020, från Finansinspektionen, <https://www.fi.se/sv/bank/penningtvatt/process/kundkannedom/>
- Finansinspektionen. (2019a). *FI sanktionsprövar Swedbank*. Hämtad 5 februari, 2020, från Finansinspektionen, <https://www.fi.se/sv/publicerat/nyheter/2019/fi-sanktionsprovar-swedbank/>
- Finansinspektionen. (2019b). *FI:s arbete mot penningtvätt och finansiering av terrorism*. Stockholm: Finansinspektionen. <https://www.fi.se/contentassets/5a89ed7d9d1a4776b455c64d7d43b460/fis-arbete-mot-penningtvatt-fin-terrorism.pdf>
- Finansinspektionen. (2020a). *Beslut: Varning och sanktionsavgift*. Stockholm: Finansinspektionen. Från https://www.fi.se/contentassets/fd722f1e092b42c98910914969812a26/swedbank_200319.pdf
- Finansinspektionen. (2020b). *FI flyttar fram beslut om SEB till juni*. Hämtad 2 maj, 2020, från Finansinspektionen, <https://www.fi.se/sv/publicerat/nyheter/2020/fi-flyttar-fram-beslut-om-seb-till-juni/>
- Gai, S., & Xu, D. (2009). Conceptual modeling and development of an intelligent agent-assigned decision support system for anti-money laundering. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 1493-1504. doi: 10.1016/j.eswa.2007.11.059
- Hodgson, G. M. (2006). What are institutions? *Journal of Economic Issues*, 40(1), 1-25. doi: 10.1080/00213624.2006.11506879

- Holmberg, S. & Rothstein, B. (2015). Hög mellanmänsklig tillit i Sverige - men inte bland alla. I A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Kreps, D. M. (1990). *A Course in Microeconomic Theory*. Princeton University Press.
- Larsson, M., & Lönnborg, M. (2014). *Finanskriser i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Ménard, C. & Shirley, M. M. (2014). The future of new institutional economics: from early institutions to a new paradigm? *Journal of Institutional Economics*, 10(14), 541-565. doi: 10.1017/S17441374140000
- Naheem, M. A. (2020). The agency dilemma in anti-money laundering regulation. *Journal of Money Laundering Control*, 23(1), 26-37. doi: 10.1108/JMLC-01-2016-0007
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D. (1995). Five Propositions About Institutional Change. In *Explaining Social Institutions*, edited by Jack Knight and Itai Sened. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 15-26.
- Osborne, M. J. (2009). *An Introduction to Game Theory: International Edition*. Oxford University Press.
- Schneider, F., & Windischbauer, U. (2008). Money laundering: Some facts. *European Journal of Law and Economics*, 26(3), 387-404. doi: 10.1007/s10657-008-9070-x
- SFS 2017:630. *Lagen om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism*. Hämtad 5 februari, 2020, från Riksdagen, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2017630-om-atgarder-mot-penningtvatt-och_sfs-2017-630
- Teichmann, F. (2019). Recent trends in money laundering. *Crime, Law and Social Change*, 73, 237-247. doi: 10.1007/s10611-019-09859-0
- TT. (2020, 1 januari). Härvan växer - nu utreds 19 miljarder. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från <https://www.svd.se/penningtvattsutredning-kring-danske-bank-vaxer>
- Vaithilingam, S., & Nair, M. (2007). Factors affecting money laundering: Lesson for developing countries. *Journal of Money Laundering Control*, 10(3), 352-366. doi: 101108/13685200710763506
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Williamson, O. E. (1985). *The economic institutions of capitalism : firms, markets, relational contracting*. Free Press.
- Williamson, O. E. (1998). Transaction cost economics: how it works; where it is headed. *De Economist*, 146(1), 23-58. doi: 10.1023/A:1003263908567
- Woodward, S. (1988). A transaction cost analysis of banking activity and deposit insurance. *Cato Journal*, 7(3), 683-699. Från <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1988/1/cj7n3-7.pdf>

Appendix

Intervjuguide

Syftet med studien är att undersöka svenska bankers incitament att hantera internationell penningtvätt. Vi undersöker fallet med SEB och Swedbank och deras roll och agerande i Baltikum.

Vi har identifierat fyra olika förklaringsmodeller som vi tror kan förklara varför SEB och Swedbank misslyckats med sin hantering av penningtvätt.

Intervjun består av fyra huvuddelar vilka innehåller de möjliga förklaringsmodellerna. Dessa modeller behandlar huruvida den svenska förtroendekulturen, utvecklingen av teknologi och bankernas expansion kan ha påverkat bankernas agerande samt huruvida det funnits/finns motiv till att mörka misstanke om penningtvätt.

Du är sakkunnig inom penningtvättsområdet varför vi anser att en intervju med dig är viktig för att vi ska lyckas med empiriinsamlingen till vår uppsats. Allt som sägs här är konfidentiellt och kommer endast att användas för studien och materialet kommer att förstöras efter att studien är slutförd.

Inledning

1. Vem är du och vad jobbar du med?
2. På vilket sätt kommer penningtvätt in i din yrkesroll?
3. Hur många års erfarenhet har du inom penningtvättsområdet?

Respondentens egna tankar kring penningtvättsområdet

4. Vad är dina erfarenheter av hantering av penningtvätt?
5. Vad är dina erfarenheter av penningtvättsbrott?
6. Vad är de främsta förklaringarna till penningtvätt i fallet SEB och Swedbank?

Modellerna

Vi har, utifrån ekonomisk teori, identifierat fyra olika teser som vi arbetar med. Dessa fyra teser skulle kunna ses som förklaringar till den roll SEB och Swedbank haft i hanteringen av penningtvätt i Baltikum.

Svensk förtroendekultur

Det finns forskning som hävdar att svenskar omfattas av en kultur av högt förtroende för varandra, organisationer och statliga myndigheter. Detta är utgångspunkten för vår första tes, som vi valt att kalla förtroendemodellen. Modellen bygger på den 'svenska tilliten' och att en opportunistisk aktör, såsom en penningtvättare, kan utnyttja förtroendekulturen genom att uppge sig för att vara 'laghydig' och att SEB och Swedbank då inte ifrågasatt kundens riktiga natur.

7. Stämmer detta med dina erfarenheter? Utveckla.
8. Vilken roll kan den svenska förtroendekulturen ha spelat i SEBs och Swedbanks agerande?
9. Vad talar emot förtroenderesonemanget?

Utveckling av teknologi

Som andra förklaringsmodell har vi identifierat den så kallade teknologimodellen, då flera studier visar att den teknologiska utvecklingen lett till en dramatisk ökning av ekonomiska bedrägerier. Enligt studierna har utvecklingen av teknologin gett kriminella ytterligare metoder att utföra bedrägerier, som penningtvätt, på. Det kan därför tänkas att SEB och Swedbank också drabbats av dessa nya penningtvättsmetoder och inte haft kapaciteten att identifiera eller stoppa dem.

10. Stämmer detta med dina erfarenheter? Utveckla.
11. Vilken roll kan den teknologiska utvecklingen ha spelat i fallet med SEB och Swedbank?
12. Vad talar emot vårt resonemang kring teknologin?

Bankernas expansion

Vår tredje förklaringsmodell kallar vi expansionsmodellen och denna har vi identifierat med hänsyn till de ökade kontroll- och informationskostnader som bör komma av att både SEB och Swedbank etablerade sig på den baltiska marknaden i slutet av 90-talet. Vi tänker oss att etableringen på den baltiska marknaden förvisso gjort att SEB och Swedbank utökat sina verksamheter och utvidgat sina kundkretsar, men att detta också medfört ökade kostnader för att kontrollera sina kunder.

13. Stämmer detta med dina erfarenheter?
14. Vilka är, enligt din mening, de bakomliggande faktorerna till bankernas expansion?
15. I vilken mån kan bankerna ha blivit en större måltavla för penningtvätt i och med expansionen av deras verksamhet? Varför?
16. Vad finns det för konsekvenser av att agera på en större marknad?
17. Vad talar emot vårt resonemang kring SEBs och Swedbanks expansion?

Motiv till att mörka misstanke om penningtvätt

Vår sista förklaringsmodell är mörkningsmodellen och den behandlar ett eventuellt scenario där SEB och Swedbank varit medvetna om att det funnits illegala tillgångar i konton kopplade till banken, men valt att inte rapportera sina misstankar. Här tänker vi oss att skrivelserna i penningtvättslagen gjort att kontrollansvaret varit mycket kostsamt för SEB och Swedbank och att de helt enkelt bedömt att kostnaderna varit högre än fördelarna med att faktiskt rapportera.

18. Stämmer detta med dina erfarenheter?
19. Har bankerna, enligt din mening, brustit i sina kontroller?
20. Vilka incitament finns till att mörka misstanke om penningtvätt?
21. Vad talar emot vårt resonemang kring att SEB och Swedbank har mörkat sina misstankar?

Avslutning

22. Efter denna diskussion, vad tror du är de främsta förklaringarna till att penningtvätt har kunnat ske i SEB och Swedbank?
23. Skulle penningtvättshärvan i Baltikum ha kunnat förhindras?
24. Vad bör SEB och Swedbank ha gjort annorlunda?
25. Hur kan man gå vidare?